

Broj:889-2-I/15

POSEBAN IZVJEŠTAJ

PRAVO NA OBRAZOVANJE DJECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Decembar, 2015.

SADRŽAJ:

I	UVOD	3
I.1.	OVLAŠTENJA OMBUDSMANA ZA DJECU REPUBLIKE SRPSKE.....	3
II	CILJ, PREDMET, METODOLOGIJA I STRUKTURA ISTRAŽIVANJA	5
II.1.	CILJ ISTRAŽIVANJA.....	5
II.2.	PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	5
II.3.	METODE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA.....	5
II.4.	STRUKTURA ISTRAŽIVANJA	5
III	PRAVNI OKVIR - MEĐUNARODNI AKTI	7
III.1.	UN KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA	7
III.2.	OPŠTI KOMENTAR KOMITETA ZA PRVA DJETETA BROJ 9 - Prava djece sa invaliditetom	8
III.3.	KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM	9
III.4.	STANDARDNA PRAVILA UN-a ZA IZJEDNAČAVANJE MOGUĆNOSTI OSOBA S INVALIDITETOM.....	10
IV	PRAVNI OKVIR - DOMAĆI PROPISI	11
IV.1.	USTAV REPUBLIKE SRPSKE	11
IV.2.	ZAKON O PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU REPUBLIKE SRPSKE.....	11
IV.3.	ZAKON O OSNOVNOM OBRAZOVANJU I VASPITANJU REPUBLIKE SRPSKE	12
IV.4.	ZAKON O SREDNJEM OBRAZOVANJU I VASPITANJU REPUBLIKE SRPSKE	14
IV.5.	PRAVILNIK O VASPITANJU I OBRAZOVANJU DJECE S POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA	16
IV.6.	PRAVILNIK O PROCJENI POTREBA I USMJERAVANJU DJECE I OMLADINE SA SMETNJAMA U RAZVOJU	17
V	ISTRAŽIVANJE – INTERPRETACIJA I ANALIZA UPITNIKOM PRIKUPLJENIH PODATAKA.	19
V.1.	Pregled upitnikom prikupljenih podataka	19
V.1	Analiza upitnikom prikupljenih podataka	22
VI	ASISTENT KAO PODRŠKA DJETETU S POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA	25
VII	DUBINSKI INTERVJU SA PREDSTAVNIKOM NEVLADINOG SEKTORA	29
VIII	STUDIJA SLUČAJA	30
IX	GRUPNA RASPRAVA NA OKRUGLOM STOLU	33
X	REZIME/ZAKLJUČAK	35
XI	PREPORUKE	36

I UVOD

Zahtjev Konvencije u zaštiti prava djece sa smetnjama u razvoju poziv je prije svega za njihovo ravnopravno učešće u društvu, u kojem treba da uživaju pun i dostojan život, u uslovima u kojima se obezbjeđuje njihovo dostojanstvo, postiže samostalnost i olakšava aktivno učešće u zajednici. Da bi se omogućilo njihovo aktivno učešće u zajednici neophodno je uklanjanje brojnih prepreka koje onemogućavaju optimalan razvoj potencijala kod ove djece. Uklanjanje prepreka tiče se brojnih subjekata zaštite, od kojih je obrazovni sektor samo jedan u nizu.

Ova djeca nemaju posebne potrebe, njihove potrebe jednake su potrebama njihovih vršnjaka-i oni žele da se igraju, da idu u školu, da se druže sa vršnjacima, ali trebaju dodatnu brigu da bi se za svakog od njih omogućilo postizanje najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

Prije svega, rana dijagnostika i adekvatne mjere u najranijem uzrastu djeteta, po ocjeni stručnjaka su od posebne važnosti u prevazilaženju ili umanjenju smetnje koju dijete ima.

Rana identifikacija djece-prepoznavanje znakova smetnji i sposobnost sistema da adekvatno intervenišu preduslov su za ostvarivanje njihovih punih potencijala. Sve to zahtijeva multidisciplinarni pristup, kako u prepoznavanju smetnje koju dijete ima tako i u intervenciji.

Zadnjih nekoliko godina pokazuje se više osjetljivosti za ovu kategoriju djece, brojna udruženja i njihovo povezivanje upravo ukazuje na potrebu odgovarajućih sistemskih rješenja podrške za ovu kategoriju djece.

Ombudsman za djecu Republike Srpske se, u okviru svojih ovlaštenja, svakodnevno susreće sa izazovima na koje djeca sa smetnjama u razvoju, njihovi roditelji i vaspitno-obrazovne institucije nailaze u ostvarivanju prava na obrazovanje ove kategorije djece.

Poseban izvještaj Ombudsmana za djecu Republike Srpske „Pravo na obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju“ ima za cilj da imajući u vidu međunarodno i domaće zakonodavstvo, rezultate istraživanja koje je Ombudsman za djecu proveo u relevantnim institucijama, ali i iskustva koje je Institucija stekla kroz svoj rad ukaže na najvažnije probleme u obrazovanju djece sa smetnjama u razvoju i predloži moguće načine rješavanja tih problema radi ostvarivanja prava i najboljih interesa ove kategorije djece.

I.1. OVLAŠTENJA OMBUDSMANA ZA DJECU REPUBLIKE SRPSKE

Nadležnosti Ombudsmana za djecu utvrđene su zakonom.¹ U obavljanju poslova iz svoje nadležnosti Ombudsman za djecu postupa u okviru Ustava, zakona i drugih propisa i opštih akata, kao i međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, rukovodeći se načelom pravičnosti i morala. Ombudsman za djecu:

- a) prati usklađenost zakona i drugih propisa u Republici Srpskoj koji se odnose na zaštitu prava djeteta s odredbama Ustava Republike Srpske, Konvencije Ujedinjenih

¹ Zakon o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 103/08. i 70/12, član 5.

- nacija o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta;
- b) prati izvršavanje obaveza Republike Srpske koje proizilaze iz Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumentata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta;
 - c) prati primjenu svih propisa koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta;
 - d) prati povrede prava i interesa djeteta;
 - e) zalaže se za zaštitu i promociju prava i interesa djeteta;
 - f) predlaže preduzimanje mjera za zaštitu i promociju prava, kao i za sprečavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju prava i interese djeteta;
 - g) obavještava javnost o stanju prava djeteta;
 - h) obavlja druge poslove utvrđene Zakonom o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske.

Ombudsman za djecu je ovlašten da Vladi, odnosno, Narodnoj skupštini podnese inicijativu za izmjenu ili dopunu zakona i drugih propisa i opštih akata. Takođe, Ombudsman za djecu je ovlašten i da organima državne uprave, organima, odnosno, službama jedinica lokalne samouprave, kao i drugim pravnim i fizičkim licima koja obavljaju poslove u vezi sa djetetom, predlaže preduzimanje mjera za sprečavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju njihova prava i interese, da upozori na nepravilnosti, te da zahtijeva izvještaje o preduzetim mjerama.²

² Zakon o Ombudsmanu za djecu, član 7. i 9.

II CILJ, PREDMET, METODOLOGIJA I STRUKTURA ISTRAŽIVANJA

II.1. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je da se utvrdi da li, važećim propisima utvrđeni sistem podrške djeci sa smetnjama u razvoju kroz propisane instrumente, mjere i obim, kao i postupke njihovog ostvarivanja pred nadležnim ustanovama sistema, prije svega u školama i centrima/službama za socijalni rad, pruža djeci sa smetnjama u razvoju potreban nivo podrške za školovanje u skladu sa njihovim najboljim interesom omogućavajući im sticanje uslove za dostojanstven život.

II.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja su:

- 1) Vrste i obim mjera podrške djeci sa smetnjama u razvoju i postupak njihovog ostvarivanja prema pozitivnim pravnim propisima;
- 2) Praksu i stavove u postupku primjene propisa podrške djeci u školovanju i to od strane:
 - a) centara/službi za socijalni rad koji su prema pozitivnim propisima glavni nosioci postupka procjene potreba i usmjeravanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju,
 - b) vaspitno-obrazovnih ustanova, naročito škola, kao jednog od najvažnijih faktora u radu sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama.

II.3. METODE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Prilikom prikupljanja podataka i njihove interpretacije i analize korišteni su:

- kvantitativni metod (unaprijed pripremljen upitnik otvorenog tipa) i
- kvalitativni – deskriptivni metod (pojedini dijelovi iz unaprijed pripremljenog upitnika otvorenog tipa, pravna analiza, dubinski intervju sa predstavnikom nevladinog sektora, studije pojedinih slučajeva prijavljenih Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, grupne diskusije na okruglom stolu).

Prilikom istraživanja kao instrumenti korišteni su: unaprijed pripremljeni upitnici otvorenog tipa, individualni dubinski intervju, studije slučajeva i grupna diskusija. Svi instrumenti su bili prilagođeni profesionalcima iz prethodno utvrđenih ciljnih grupa u cilju dobijanja što relevantnijih podataka, stavova i mišljenja.

II.4. STRUKTURA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je obuhvatilo:

1. Identifikaciju pravnog okvira – međunarodnog i nacionalnog;
2. Prikupljanje relevantnih podataka, stavova i mišljenja putem:
 - a. Unaprijed pripremljenih upitnika;

- b. Dubinskog intervjua sa predstavnikom nevladinog sektora;
 - c. Analize i studije pojedinih slučajeva koji su procesuirani kod Ombudsmana za djecu Republike Srpske;
 - d. Grupne diskusije na okruglom stolu,
3. Analizu prikupljenih podataka, stavova i mišljenja

III PRAVNI OKVIR - MEĐUNARODNI AKTI

III.1. UN KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA³

Član 2.

Države članice ove konvencije poštuju i osiguravaju prava sadržana u Konvenciji svakom djetetu pod njihovom jurisdikcijom, bez ikakve diskriminacije i bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, imovno stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status djeteta ili njegovog roditelja ili zakonitog staratelja.

Član 23.

Države članice priznaju da mentalno zaostalo ili fizički invalidno dijete treba da uživa pun i dostojan život, u uslovima kojima se obezbjeđuje njegovo dostojanstvo, podstiče samostalnost i olakšava aktivno učešće djeteta u zajednici.

Države članice uvažavaju pravo invalidnog djeteta na posebnu njegu i podsticaje i obezbjeđivati pomoć djetetu koje za to ispunjava uslove i onima koji su odgovorni za staranje o njemu, a za koju je podnesen zahtjev, zavisno od raspoloživih sredstava, i koja odgovara stanju djeteta i uslovima roditelja ili drugih lica koja se staraju o djetetu.

Uvažavajući posebne potrebe invalidnog djeteta, pomoć u skladu s tačkom 2. pruža se besplatno uvijek kad je to moguće, imajući u vidu finansijska sredstva roditelja ili drugih lica koja se staraju o djetetu, i koja je tako osmišljena da invalidno dijete ima efikasan pristup i dobija obrazovanje, obuku, usluge zdravstvene zaštite i rehabilitacije, pripremu za zapošljavanje i mogućnost rekreacije na način koji doprinosi ostvarivanju što potpunije društvene integracije i ličnog razvoja djeteta, uključujući kulturni i duhovni razvoj.

Države članice unapređuju, u duhu međunarodne saradnje, razmjenu odgovarajućih informacija u oblasti preventivne zaštite zdravlja i medicinskog, psihološkog i funkcionalnog liječenja invalidnog djeteta, uključujući širenje i dostupnost informacija u vezi sa metodama obuke u cilju rehabilitacije i stručnog osposobljavanja, kako bi se državama članicama omogućilo da poboljšaju svoje mogućnosti i vještine i prošire svoja iskustva u tim oblastima. U tom cilju, posebna pažnja poklanja se potrebama zemalja u razvoju.

Član 3.

U svim aktivnostima koje se tiču djece od primarnog značaja su interesi djeteta bez obzira na to da li ih provode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela.

Države članice se obavezuju da djetetu osiguraju takvu zaštitu i brigu koja je prijeko potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, zakonitih staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete i preduzimaju u tom cilju sve potrebne zakonodavne i administrativne mjere.

Države članice se staraju da institucije, službe i ustanove koje su odgovorne za brigu ili zaštitu djece budu u skladu sa standardima koje su utvrdili nadležni organi, posebno u oblasti sigurnosti i zdravlja, i broju i podobnosti osoblja, kao i stručnog nadzora.

³ Bosna i Hercegovina je notifikacijom o sukcesiji preuzela UN Konvenciju o pravima djeteta 23.11.1993. godine ("Službeni list RBiH", broj: 25/93.).

III.2. UN KOMITET ZA PRVA DJETETA, Opšti komentar broj 9 - Prava djece sa invaliditetom

VIII. Obrazovanje i slobodno vrijeme (članovi 28, 29. i 31.)

„A. Kvalitetno obrazovanje

62. *Djeca sa smetnjama u razvoju imaju isto pravo na obrazovanje kao i sva druga djeca i uživaće ovo pravo bez ikakve diskriminacije, na osnovu jednakih mogućnosti, na način predviđen Konvencijom.⁴ U tom cilju se mora obezbijediti djelotvoran pristup djece sa smetnjama u razvoju obrazovanju, radi podsticanja „razvoja djetetove ličnosti, nadarenosti i mentalnih i fizičkih mogućnosti do njihovog maksimalnog potencijala“ (vidi članove 28. i 29. Konvencije, i Opšti komentar Komiteta br. 1 (2001) o ciljevima obrazovanja). Konvencija prepoznaje potrebu prilagođavanja školske prakse i obuke za redovne nastavnike, kako bi se pripremili za podučavanje djece sa različitim sposobnostima i kako bi se obezbijedili pozitivni obrazovni ishodi.*

63. *S obzirom da se djeca sa smetnjama u razvoju veoma razlikuju međusobno, roditelji, nastavnici i drugi specijalizovani profesionalci treba da pomognu svakom djetetu ponaosob da razvije svoje načine i vještine komunikacije, jezika, interakcije, orijentacije i rješavanja problema, na način koji je najviše u skladu sa potencijalima djeteta. Svako ko se bavi razvijanjem djetetovih vještina, sposobnosti i samorazvoja treba da precizno prati djetetov napredak i pažljivo sluša djetetovu verbalnu i emotivnu komunikaciju kako bi podržao njegovo obrazovanje i razvoj na dobro ciljan i najbolji mogući način.*

D. Inkluzivno obrazovanje

66. *Inkluzivno obrazovanje treba da bude cilj obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju. Način i oblik uključivanja treba da budu diktirani individualnim obrazovnim potrebama djeteta, jer obrazovanje neke djece sa smetnjama u razvoju zahtijeva vrstu podrške koju nije lako pronaći u redovnom školskom sistemu. Komitet primjećuje izričitu posvećenost cilju inkluzivnog obrazovanja sadržanu u nacrtu konvencije o pravima osoba sa smetnjama u razvoju i obavezu država da obezbijede da osobe, uključujući djecu, sa smetnjama u razvoju nisu isključene iz opšteg obrazovnog sistema zbog smetnje u razvoju i da dobiju neophodnu podršku unutar opšteg obrazovnog sistema, za djelotvorno obrazovanje. On ohrabruje države ugovornice koje još nisu započele program inkluzije da uvedu potrebne mjere za postizanje tog cilja. Međutim, Komitet podvlači da stepeni uključenja unutar opšteg obrazovnog sistema mogu biti različiti. Mora se održati kontinuitet usluga i programskih*

⁴ U ovom kontekstu, Komitet želi da se pozove na Milenijumsku deklaraciju Ujedinjenih nacija (A/RES/55/2) i, pogotovo, na Milenijumski razvojni cilj br. 2, koji se odnosi na univerzalno osnovno obrazovanje po kojem su vlade posvećene „osiguravanju da će, do 2015, djeca svuda, i dječaci i djevojčice, imati jednak pristup svim nivoima obrazovanja.“ Komitet takođe želi da se pozove na druge međunarodne obaveze koje podržavaju ideju inkluzivnog obrazovanja, između ostalog, Izjavu iz Salamanke i Okvir za akciju u vezi obrazovanja za posebne potrebe, usvojen od strane Svjetske konferencije o Obrazovanju za specijalne potrebe: pristup i kvalitet, Salamanka, Španija, 7-10. jun 1994. (UNESKO i Ministarstvo za obrazovanje i nauku Španije) i Dakarski okvir za akciju, obrazovanje za sve: ispunjavanje naših zajedničkih obaveza, usvojen od strane Svjetskog obrazovnog foruma, Dakar, Senegal, 26-28. april 2000.

opcija u uslovima gdje potpuno inkluzivno obrazovanje nije moguće postići u bliskoj budućnosti.

67. Pokret ka inkluzivnom obrazovanju dobio je dosta podrške tokom posljednjih godina. Međutim, sam termin „inkluzivno“ može imati različita značenja. U svojoj osnovi, inkluzivno obrazovanje je skup vrijednosti, načela i praksi usmjerenih na traženje značajnog, efektivnog i kvalitetnog obrazovanja za sve učenike, koje je pravedno prema različitosti uslova za učenje i zahtjeva ne samo djece sa smetnjama u razvoju, već i svih učenika. Taj cilj se može postići putem različitih organizacionih sredstava, koja imaju u vidu različitost djece. Uključivanje može značiti sve u rasponu od stalnog smještaja svih učenika sa smetnjama u razvoju u jedno redovno odjeljenje ili smještaj u redovno odjeljenje sa različitim stepenima uključivanja, uključujući i određenu mjeru posebnog obrazovanja. Važno je razumjeti da uključivanje ne treba shvatiti ili praktikovati kao puko integrisanje djece sa smetnjama u razvoju u redovni sistem, bez obzira na njihove nedostatke i potrebe. Bliska saradnja između nastavnika specijalnog obrazovanja i redovnih nastavnika je neophodna. Školski programi treba da budu preispitani i razvijeni kako bi zadovoljili potrebe djece sa i bez smetnji u razvoju. Moraju se izvršiti promjene u programima obuke za nastavnike i drugo osoblje uključeno u obrazovni sistem kako bi se u potpunosti sprovela filozofija inkluzivnog obrazovanja.“

III.3. KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM⁵

Član 7.

1. Države potpisnice preduzeće sve potrebne mjere kako bi osigurale da djeca sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode na osnovu jednakosti sa drugom djecom.
U svim akcijama koje se odnose na djecu sa invaliditetom prvenstvena pažnja biće posvećena najboljem interesu djeteta.
2. Države potpisnice osiguraće da djeca sa invaliditetom imaju pravo da slobodno izraze svoje stavove o svakom pitanju koje ih se tiče na osnovu jednakosti sa drugom djecom, uzimajući u obzir njihove godine i zrelost, a u ostvarivanju tog prava biće im pružena asistencija u skladu sa njihovim uzrastom i invalidnošću.

Član 24.

1. Države potpisnice priznaju pravo osoba s invaliditetom na obrazovanje. U svrhu ostvarenja ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti, države potpisnice osigurat će sveobuhvatno obrazovanje na svim nivoima, kao i cjeloživotno obrazovanje usmjereno na:
 - a) puni razvoj ljudskog potencijala i osjećaja dostojanstva i vlastite vrijednosti, osnaživanja poštivanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i ljudske raznolikosti;
 - b) razvoj osobnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih talenata i kreativnosti, te mentalnih i tjelesnih sposobnosti, u njihovom punom potencijalu;

⁵ Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol 12.03.2010. godine

- c) omogućavanje djelotvornog učešća osoba s invaliditetom u slobodnom društvu.*
2. *U ostvarenju ovog prava države potpisnice osiguraće:*
- a) da osobe s invaliditetom ne budu isključene iz opšteg obrazovnog sistema na osnovu svog invaliditeta, te da djeca s teškoćama u razvoju ne budu isključena iz besplatnog i obaveznog osnovnog ili srednjeg obrazovanja na osnovu teškoća u razvoju;*
 - b) da osobe s invaliditetom imaju dostupno inkluzivno, kvalitetno i besplatno osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama, u zajednicama u kojima žive;*
 - c) razumno prilagođavanje individualnim potrebama;*
 - d) da osobe s invaliditetom dobiju potrebnu pomoć, u okviru opšteg obrazovnog sistema, kako bi se olakšalo njihovo djelotvorno obrazovanje;*
 - e) pružanje efikasnih individualizovanih mjera podrške u okruženjima koja najviše doprinose akademskom i socijalnom razvoju u skladu s ciljem potpunog uključivanja.*

III.4. STANDARDNA PRAVILA UN-a ZA IZJEDNAČAVANJE MOGUĆNOSTI OSOBA S INVALIDITETOM⁶

Pravila podrazumijevaju snažno moralno i političko zalaganje država u preduzimanju akcija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom. Svrha Standardnih pravila je da djevojčice, dječaci, žene i muškarci s invaliditetom, kao i pripadnici svojih zajednica, mogu uživati ista prava i obaveze poput drugih građana. Prema Pravilu 6. države trebaju priznati načelo jednakih mogućnosti obrazovanja i vaspitanja u osnovnim, srednjim i višim školama djeci, omladini i odraslim osobama s invaliditetom u integriranim uslovima. Države se moraju pobrinuti da školovanje osoba s invaliditetom bude integralni dio opšteg školskog sistema.

⁶ Standardna pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 41/03.

IV PRAVNI OKVIR - DOMAĆI PROPISI

IV.1. USTAV REPUBLIKE SRPSKE

Član 10.

Građani Republike Srpske ravnopravni su u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, pol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo.

Član 38.

Svako ima pravo na školovanje pod jednakim uslovima.

Osnovno školovanje je obavezno i besplatno.

Svakome je pod jednakim uslovima dostupno srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje.

IV.2. ZAKON O PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU REPUBLIKE SRPSKE⁷

Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske uređuje se predškolsko vaspitanje i obrazovanje djece od šest mjeseci do polaska u osnovnu školu, a koji se ostvaruje kroz program predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Zakon postavlja standard zabrane diskriminacije na način da se u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja obezbjeđuju jednaki uslovi i prilike u ostvarivanju prava djece na vaspitanje i obrazovanje za dobrobit njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti bez obzira na pol, sposobnosti, socijalno-ekonomski status i stil života porodice, kulturno, etničko, nacionalno i vjersko naslijeđe, kao i za ostvarivanje programa, zavisno od potreba i interesa djece predškolskog uzrasta.⁸

Vaspitno-obrazovni rad sa djecom sa smetnjama u razvoju u predškolskim ustanovama ostvaruje se po prilagođenom ili posebnom programu, zavisno od potreba i mogućnosti djece.⁹ Prilikom upisa u predškolsku ustanovu za svako dijete sa smetnjama u razvoju, stručni tim predškolske ustanove je dužan da izradi individualni vaspitno-obrazovni program najkasnije tri mjeseca od upisa.

Prema ovom zakonu, djeca sa smetnjama u razvoju su djeca koja imaju oštećenja ili poremećaje u psihičkom, fizičkom ili socijalnom razvoju kao što su: oštećenja vida, sluha, oštećenja u govorno-glasovnoj komunikaciji, tjelesna oštećenja i hronična oboljenja, intelektualna oštećenja, psihički poremećaji i oboljenja i višestruke smetnje.¹⁰ Vaspitno-obrazovni rad za djecu sa smetnjama u razvoju uključenu u redovne uzrasne grupe u predškolskoj ustanovi obavljaju vaspitači uz stručnu pomoć defektologa, a u zavisnosti od

⁷ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 79/15.

⁸ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, član 3. stav 3.

⁹ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, član 27. stav 1.

¹⁰ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, član 27. stav 3.

vrste smetnje. Vaspitno-obrazovni rad u specijalnim ustanovama koje ostvaruju programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja obavljaju defektolozi odgovarajućeg smjera, koji imaju odgovarajući nivo visokog obrazovanja.¹¹

Vaspitna grupa koju pohađa dijete sa smetnjama u razvoju može imati saradnika za vaspitača koji pruža tehničku pomoć vaspitaču i djetetu sa smetnjama u razvoju, a na čije posebnosti ukazuje roditelj ili staratelj.

Zakon posebno definiše zadatke saradnika i to kao tehničku pomoć, odnosno: „*pružanje podrške djetetu pri obavljanju lične higijene, asistenciju djetetu pri korišćenju toaleta, podršku kretanju djeteta i podršku prilikom ručavanja ili odijevanja.*” Poslove saradnika za vaspitača mogu da obavljaju lica sa najmanje završenom srednjom školom u četvorogodišnjem trajanju ili studenti fakulteta za obrazovanje pedagoškog kadra i medicinskih fakulteta u okviru studentske prakse ili volonterski.¹²

IV.3. ZAKON O OSNOVNOM OBRAZOVANJU I VASPITANJU REPUBLIKE SRPSKE¹³

Ovim zakonom uređuje se djelatnost osnovnog obrazovanja i vaspitanja kao dijela jedinstvenog sistema obrazovanja Republike Srpske.

Prema ovom zakonu, svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i vaspitanju bez diskriminacije po bilo kojem osnovu što podrazumijeva obezbjeđivanje jednakih uslova i prilika za svu djecu pri početku i nastavku osnovnog obrazovanja i vaspitanja u skladu sa pedagoškim standardima.¹⁴ U osnovnom obrazovanju ne može se vršiti diskriminacija djece, na osnovu rase, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu invalidnosti ili na bilo kojoj drugoj osnovi. Škola ima odgovornost da u sredini u kojoj djeluje doprinese stvaranju kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana kako je to utemeljeno Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je potpisala Bosna i Hercegovina.¹⁵ Prema ovom zakonu, nastavni process u osnovnoj školi se realizuje u redovnim, kombinovanim i specijalnim odjeljenjima.

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske utvrđuje tri osnova po kojima se djeca sa smetnjama u razvoju mogu uključiti u osnovno obrazovanje i to na osnovu individualnog nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije i preporuke stručnog tima za svako dijete sa smetnjama u razvoju:

- školovanje u redovnim odjeljenjima - inkluzija;
- školovanje u specijalnim odjeljenjima;
- školovanje u specijalnim ustanovama.

Pod inkluzijom zakon podrazumjeva sveobuhvatno uključivanje lica sa smetnjama u psihofizičkom razvoju, lica sa preprekama u učenju i uopšte lica sa preprekama društvene uključenosti u vaspitno-obrazovni sistem u redovna odjeljenja na osnovu preporuka

¹¹ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, član 51.

¹² Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, član 55.

¹³ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 74/08, 71/09, 104/11. i 33/14.

¹⁴ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 9.

¹⁵ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 11.

stručnog tima osnovne škole, što se detaljnije reguliše Pavilnikom o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama.¹⁶

Redovno odjeljenje u osnovnoj školi je sastavljeno od učenika istog razreda i ima maksimalno 30 učenika, a optimalno 25 učenika, s tim da u redovno odjeljenje mogu biti uključena najviše dva učenika sa smetnjama u razvoju, koja imaju rješenje nadležnog centra za socijalni rad, odnosno, nalaz i mišljenje prvostepene stručne komisije. Za jednog učenika sa smetnjama u razvoju broj učenika u redovnom odjeljenju se smanjuje za dva učenika u odnosu na optimalan broj, a za dva učenika sa smetnjama u razvoju, broj učenika u redovnom odjeljenju se smanjuje za četiri učenika.

Zakon propisuje i maksimalan broj učenika kombinovanih odjeljenja u koje je uključen učenik sa smetnjama u razvoju. Takođe, zakon propisuje i uslove i kriterijume za upis djece u specijalna odjeljenja. Tako se u specijalna odjeljenja upisuju djeca kojoj je rješenjem centra za socijalni rad, odnosno, nalazom i mišljenjem prvostepene stručne komisije preporučeno školovanje u specijalnim odjeljenjima. U specijalna odjeljenja, po zahtjevu roditelja, mogu biti uključena i druga djeca sa smetnjama u razvoju ako je to u najboljem interesu djeteta. Maksimalan broj učenika u specijalnom odjeljenju je deset.¹⁷ Dijete koje je rješenjem nadležne ustanove razvrstano u kategoriju lica sa lakšim smetnjama u psihofizičkom razvoju upisuju se i školuje u redovnom odjeljenju u skladu sa preporukama navedenim u rješenju. Dijete koje nema rješenje nadležne ustanove o razvrstavanju, a kod kojeg se uoče lakše smetnje u psihofizičkom razvoju, upisuje se u redovno odjeljenje, s tim da mu se obezbijedi posebna stručna pomoć u okviru opservacionog perioda koji ne može biti kraći od šest mjeseci. Stručnu pomoć u okviru opservacionog perioda pruža defektolog–logoped i pedagoško–psihološka služba škole. U školama gdje nema defektologa–logopeda stručnu pomoć pruža pedagoško–psihološka služba i u najvećoj mjeri u kojoj je to moguće uključuju i druga stručna lica.¹⁸

Dakle, djeca sa smetnjama u psihofizičkom razvoju stižu osnovno obrazovanje i vaspitanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama, a u skladu sa članom 19. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosne i Hercegovine.¹⁹ Djeca sa umjerenim smetnjama u psihičkom razvoju upisuju se i školuju u skladu sa preporukama navedenim u rješenju centra/službe za socijalni rad. Djeca sa težim i teškim smetnjama stižu osnovno obrazovanje i vaspitanje u skladu sa ovim zakonom²⁰ i

¹⁶ Pavilnik o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 85/04.

¹⁷ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 44.

¹⁸ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 55.

¹⁹ Član 19. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosne i Hercegovine glasi:

„Djeca i omladina s posebnim obrazovnim potrebama stižu obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Individualni program, prilagođen njihovim mogućnostima i sposobnostima, izradiće se za svakog učenika, uz obavezno određivanje defektološkog i logopedskog statusa.

Djeca i omladina s ozbiljnim smetnjama i poteškoćama u razvoju mogu se djelimično ili u cjelini obrazovati u specijalnim vaspitno-obrazovnim ustanovama, u slučajevima kada je nemoguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

Kategorije, postupak identifikacije, planiranje i način rada, profil, obuka i profesionalni razvoj stručnog kadra za rad s djecom i omladinom s posebnim potrebama i druga pitanja, bliže se uređuju propisima entiteta, kantona i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, u skladu s principima i standardima utvrđenim ovim zakonom.”

²⁰ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske

upisuju se u specijalnu školu ili specijalno odjeljenje na osnovu rješenja centra/službe za socijalni rad kojim se utvrđuje vrsta i stepen ometenosti u razvoju. Centar/služba za socijalni rad donosi navedeno rješenje na osnovu nalaza i mišljenja stručne komisije o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju.²¹ U smislu ovog zakona, djeca sa smetnjama u psihofizičkom razvoju su:

- djeca sa tjelesnim i čulnim oštećenjima (tjelesno invalidna, slijepa i slabovidna, gluva i nagluva djeca, djeca sa poremećajima u glasu, govoru i jeziku),
- djeca koja su mentalno ometena (mentalna ometenost lakšeg, umjerenog, težeg i teškog stepena),
- djeca koja su višestruko ometena u razvoju (sa dvije ili više ometenosti),
- autistična djeca i
- djeca sa drugim smetnjama u skladu sa Međunarodnom klasifikacijom bolesti iz 1990. godine (ICD – 10).²²

Tokom trajanja osnovnog obrazovanja može se obaviti ponovno utvrđivanje vrste i stepena ometenosti u razvoju učenika po prijedlogu: roditelja, škole, zdravstvene ustanove i ustanova socijalne zaštite.²³

IV.4. ZAKON O SREDNJEM OBRAZOVANJU I VASPITANJU REPUBLIKE SRPSKE ²⁴

Ovim zakonom uređuje se djelatnost srednjeg obrazovanja i vaspitanja kao dio jedinstvenog sistema obrazovanja, osnivanje i prestanak rada srednje škole, status učenika, nastavnika, stručnih saradnika i ostalih radnika, rukovođenje i upravljanje školom, finansiranje i nadzor nad radom škola i druga pitanja u vezi sa srednjim obrazovanjem.

U skladu sa zakonom i drugim propisima i sposobnostima pojedinca srednje obrazovanje je dostupno svim osobama pod jednakim uslovima.²⁵ Pravo upisa u prvi razred srednjih škola ima učenik sa završenom osnovnom školom koji nije stariji od 17 godina. Učenik koji se upisuje u školu za učenike s posebnim obrazovnim potrebama može imati drugu starosnu granicu za upis u prvi razred²⁶.

U srednjem obrazovanju ne može se vršiti diskriminacija u pristupu obrazovanju djece na osnovu rase, boje, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu invalidnosti ili na bilo kojoj drugoj osnovi.²⁷ U skladu s tim, Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju posebno ističe da djeca s posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na srednje obrazovanje i to u redovnim školama ili školama za učenike s posebnim obrazovnim potrebama/specijalnim školama.

²¹ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, član 83.

²² Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, član 84.

²³ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, član 85.

²⁴ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 74/08, 106/09, 104/11. i 33/14.

²⁵ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, član 2.

²⁶ Pravilnik o upisu učenika u prvi razred srednjih škola, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 37/09. i 37/10, član 2. stav 1. i 2.

²⁷ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, član 5. stav 1.

Prilikom upisa u srednju školu, učenik s posebnim obrazovnim potrebama ne podliježe kriterijumima bodovanja. U srednjim školama minimalan broj²⁸ učenika u jednom odjeljenju je 16, maksimalan 32, a optimalan 24 učenika. U odjeljenje mogu biti uključena najviše dva učenika sa smetnjama u razvoju, s tim da se za jednog učenika sa smetnjama u razvoju broj učenika u odjeljenju smanjuje za tri učenika u odnosu na propisan maksimalan broj učenika (32 učenika). Odjeljenje, odnosno, vaspitna grupa učenika s posebnim obrazovnim potrebama može imati 6 do 10 učenika ako su učenici sa istim smetnjama. Odjeljenje/vaspitana grupa u koju su uključeni učenici sa različitim psihofizičkim smetnjama može imati četiri do osam učenika. Nalazom i mišljenjem provostepene stručne komisije o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju predlaže se školovanje i profesionalno usmjeravanje učenika sa smetnjama u razvoju koji se upisuju u srednje škole.²⁹

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju utvrđuje standard da učenici s posebnim obrazovnim potrebama prije svega imaju pravo da budu u redovnom razredu ako je to u skladu sa njihovim potrebama i psihofizičkim mogućnostima.³⁰ Učenici sa smetnjama u razvoju u smislu lake mentalne retardacije, oštećenjem vida i oštećenjem sluha, kao i sa drugim smetnjama³¹ završavaju srednju školu u skladu sa posebnim Pravilnikom o nastavnom planu i programu kojeg donosi ministar prosvjete i kulture Republike Srpske.³² Za ove učenike predviđena su zanimanja 3. i 4. stepena složenosti zavisno od smetnje u razvoju. Na osnovu nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije u školi se vrši procjena svakog djeteta pojedinačno i pravi individualni plan podrške. Ukoliko se radi o učeniku sa smetnjama u razvoju koji ima preporuku stručne komisije da pohađa redovnu srednju školu, a ne postoji specijalizovani nastavni plan i program, učenik će pohađati nastavu prema planu i programu škole koju pohađa, s tim da će taj program biti prilagođen njegovim individualnim potrebama. Takav individualno prilagođeni program mora sačiniti stručni tim škole u saradnji sa nastavnicima i roditeljima na osnovu medicinske i druge zdravstvene dokumentacije i nakon sveobuhvatne opservacije. Škola je odgovorna za utvrđivanje i opis posebnih obrazovnih potreba učenika, kao i za opšti plan zadovoljavanja tih potreba uz pomoć specijalizovane stručne službe škole sa pedagoškim, psihološkim i defektološkim znanjem, zdravstvene ili druge ustanove. Roditelji učenika s posebnim obrazovnim potrebama prisustvuju po potrebi radu stručnog tima škole i kontinuirano saraduju sa nastavnicima i stručnim saradnicima i svakog polugodišta im se dostavlja pisani izvještaj o postignutim rezultatima učenika.³³

²⁸ Ministar prosvjete i kulture Republike Srpske može u izuzetnim okolnostima dati saglasnost za formiranje odjeljenja sa manjim brojem učenika od propisanog.

²⁹ Pravilnik o upisu učenika u prvi razred srednjih škola, član 2.stav 4.

³⁰ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, član 48.

³¹ Za koje postoji preporuka prvostepene stručne komisije o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju.

³² Pravilnik o nastavnom planu i programu za srednje škole za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama sa lakom mentalnom retardacijom, oštećenjem sluha, oštećenjem vida, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 39/13.

³³ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, član 49.

IV.5. PRAVILNIK O VASPITANJU I OBRAZOVANJU DJECE S POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA³⁴

Ovim pravilnikom se određuje inkluzija učenika s posebnim obrazovnim potrebama njihovim uključivanjem u odjeljenja redovne osnovne i srednje škole na osnovu preporuka stručnog tima.³⁵ Stručni tim u redovnoj osnovnoj školi čine: pedagog/psiholog ili pedagog, psiholog, defektolog, logoped i nastavnik. Po potrebi, roditelj djeteta prisustvuje radu stručnog tima. Između ostalog, stručni tim u školi ima zadatak da izradi individualno prilagođeni plan i program za svako dijete s posebnim obrazovnim potrebama pojedinačno i da redovno vrši njegovu evaluaciju. Dijete s posebnim obrazovnim potrebama savladava redovne ili nastavne programe prilagođene individualnim potrebama djeteta, individualizovanim postupcima i posebnom dodatnom pomoći koju pruža stručni tim škole.³⁶ Rad stručnog tima je veoma važan, pa stoga, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske imenuje i određuje broj stručnih timova za škole koje nemaju kapacitete za njihovo formiranje.

Prilagođeni program mora biti primjeren osnovnim karakteristikama poteškoća kod djeteta, a u pravilu predstavlja smanjivanje intenziteta i ekstenziteta pri izboru nastavnih sadržaja, obogaćenim specifičnim metodama, sredstvima i pomagalima.³⁷ Djetetu s posebnom obrazovnim potrebama određeni vremenski period, a koji ne može biti kraći od jednog polugodišta, mogu pružiti pomoć studenti završnih godina pedagoških akademija/fakulteta, svršeni učenici učiteljskih škola, nastavnici koji se pripremaju za polaganje stručnog ispita, lica na civilnom služenju vojnog roka, a koja su stručnjaci u toj oblasti. Kroz saradnju sa Republičkim pedagoškim zavodom, Vlada će planirati projekte zapošljavanja asistenata u redovna odjeljenja. Svršeni učenici učiteljskih škola mogu se zapošljavati kao asistenti u inkluzivnim odjeljenjima.³⁸

Djeca s posebnim obrazovnim potrebama se uključuju u redovno školovanje na osnovu nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije o procjeni potreba i usmeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju, a na osnovu mišljenja stručnog tima nakon perioda opservacije koja će se obaviti u redovnoj školi. Period opservacije započinje na prijedlog nastavnika razredne ili predmetne nastave ili roditelja (staratelja) djeteta i traje najmanje tri mjeseca, a za učenike prvog razreda najmanje prvo polugodište. U proces opservacije aktivno su uključeni roditelj (staratelj), nastavnik i članovi stručnog tima koji na osnovu stečenih saznanja o djetetu daju preporuke i predlažu tretman ukoliko je neophodan.³⁹ Djeca sa većim i kombinovanim poteškoćama u razvoju obrazuju se u specijalnim ustanovama opremljenim za obrazovanje djece sa ozbiljnim i kombinovanim poteškoćama u razvoju ili u posebnim odjeljenjima za djecu s posebnim obrazovnim potrebama u redovnim školama (na osnovu preporuka stručnog tima), a u skladu sa članom 19. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju.⁴⁰

³⁴ Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 85/04.

³⁵ Isto, Član 1, 2. i 4. stav 1.

³⁶ Isto, Član 4.

³⁷ Isto, Član 5. stav 1.

³⁸ Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, Član 5. stav 5. i 6.

³⁹ Isto, Član 7.

⁴⁰ Isto, Član 8.

IV.6. PRAVILNIK O PROCJENI POTREBA I USMJERAVANJU DJECE I OMLADINE SA SMETNJAMA U RAZVOJU ⁴¹

Ovim Pravilnikom propisuju se uslovi za procjenu potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju, sastav, uslovi i način rada prvostepene i drugostepene stručne komisije. Procjenu potreba i usmjeravanje lica sa smetnjama vrše stručne komisije, koje se formiraju kao prvostepene i drugostepene.⁴² Naročito je važno napomenuti da se procjena sposobnosti ili nesposobnosti za samostalan život vrši isključivo u cilju odlučivanja o pravu na podršku u cilju izjednačavanja mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju.⁴³ Za obrazovanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju veoma je važno da stručna komisija može dati i preporuke o potrebnim oblicima podrške.⁴⁴ Prema članu 5. Pravilnika pod licem sa oštećenjem ili oboljenjem smatra se lice koje usljed tih okolnosti ne može samostalno izvoditi aktivnosti primjerene svojoj životnoj dobi.

Pod licima sa smetnjama u razvoju podrazumjevaju se:

- lica sa oštećenjem vida,
- lica sa oštećenjem sluha,
- lica sa oštećenjem u govorno-glasovnoj komunikaciji,
- lica sa tjelesnim oštećenjem i hroničnim oboljenjima,
- lica sa intelektualnim oštećenjima,
- lica sa psihičkim poremećajima i oboljenjima,
- lica sa višestrukim smetnjama.

Stručne komisije se formiraju kao prvostepene i drugostepene. Prvostepenu stručnu komisiju imenuje jedinica lokalne samouprave i sastoji se od pet članova, tri stalna i dva člana koja se imenuju u zavisnosti od vrste smetnje, a to mogu biti: specijalista odgovarajuće grane medicine ili diplomirani defektolog, odnosno specijalni edukator i rehabilitator odgovarajućeg usmjerenja. Stalni članovi ove komisije su: pedijatar, diplomirani psiholog i diplomirani socijalni radnik. Drugostepenu stručnu komisiju imenuje ministar zdravlja i socijalne zaštite čiji je broj članova i njihov stručni profil isti kao i kod prvostepene. Stručna komisija ima koordinatora koji je zaposlenik u centru za socijalni rad ili službi socijalne zaštite za prvostepenu, a za drugostepenu je zaposlenik u Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske.⁴⁵ Nalaz i mišljenje stručne komisije služi kao dokaz u postupku ostvarivanja prava i usluga iz oblasti socijalne i dječije zaštite, te drugih sistema u skladu sa potrebama lica sa smetnjama u razvoju.⁴⁶ Postupak procjene potreba i usmjeravanja lica sa smetnjama u razvoju vrši se:

- po zahtjevu lica, roditelja, odnosno staratelja i
- po službenoj dužnosti centra za socijalni rad/sluzbe socijalne zaštite, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja doktora porodične medicine, obrazovne,

⁴¹ Pravilnik o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju, „Službeni glasnik Republike Srpske,“ broj: 117/12.

⁴² Isto, Član 14.

⁴³ Isto, Član 2.

⁴⁴ Isto, Član 4. stav 3.

⁴⁵ Isto, Član 18.

⁴⁶ Isto, Član 20.

zdravstvene ili ustanove socijalne zaštite, kao i drugih pružalaca usluga socijalne zaštite.⁴⁷

Koordinator prvostepene komisije ima obavezu da upozna roditelja (staratelja) o postupku procjene, sa načinom rada prvostepene stručne komisije, kao i mogućim dodatnim opservacijama i postupanjima komisije o pitanjima značajnim za procjenu. Roditelj (staratelj) prisustvuje radu prvostepene stručne komisije i obavezan je da pruži sve informacije o djetetu sa smetnjama u razvoju od značaja za rad komisije. Na zahtjev roditelja (staratelja) u postupak procjene može da se uključi i lice koje svojim učešćem može da doprinese kvalitetnijoj procjeni.⁴⁸ U cilju što kvalitetnije procjene potreba i usmjeravanja djeteta sa smetnjama u razvoju, neophodno je dostaviti prvostepenoj stručnoj komisiji i mišljenje stručnog (opservacionog) tima škole iz člana 7. Pravilnika o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama sastavljenog nakon opservacionog perioda. Prvostepena stručna komisija donosi nalaz i mišljenje o procjeni potreba i usmjeravanju lica sa smetnjama u razvoju koji, između ostalog, sadrži: lične podatke o licu sa smetnjama, opis lica sa smetnjama i njegovog funkcionisanja, podršku koju je lice sa smetnjama ostvarilo, vrstu privremenog ili trajnog oštećenja ili oboljenja, postojanje sposobnosti ili nesposobnosti za samostalan život, potrebu za stalnom potpunom ili djelimičnom pomoći i njegom drugog lica ili nepostojanje potrebe za pomoći i njegom drugog lica, individualni plan podrške licu sa smetnjama, kao i podatke o članovima prvostepene stručne komisije.⁴⁹ Prvostepena stručna komisija je dužna da roditelju (staratelju) obrazloži svoj nalaz i mišljenje, što podrazumjeva upoznavanje i sa pojedinačnim stavovima članova stručne komisije i da sve to evidentira na posebno propisanom obrascu.⁵⁰

Nalaz i mišljenje prvostepene stručne komisije dostavlja se centru za socijalni rad, odnosno službi socijalne zaštite, licu sa smetnjama i roditelju ili staratelju. Centar za socijalni rad, odnosno služba socijalne zaštite, u zavisnosti od predloženih oblika podrške, dostavlja nalaz i mišljenje institucijama nadležnim za pružanje podrške.⁵¹ U praksi to znači, da ukoliko se nalaz i mišljenje prvostepene stručne komisije odnosi na procjenu potreba i usmjeravanja vezanih za školovanje djeteta sa smetnjama u razvoju, centar za socijalni rad/služba socijalne zaštite predmetni nalaz i mišljenje dostavlja školi. Na osnovu nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije, mjesno nadležan centar za socijalni rad/služba socijalne zaštite donosi rješenje o ostvarivanju propisanih prava i usluga.⁵² Ukoliko na ovo rješenje bude izjavljena žalba, koordinator drugostepene stručne komisije kompletira neophodnu dokumentaciju i dostavlja je drugostepenoj stručnoj komisiji.⁵³ U slučaju da nakon procjene potreba i usmjeravanja lica sa smetnjama u razvoju nastanu promjene koje ne odgovaraju utvrđenom stanju, centar za socijalni rad/služba socijalne zaštite je dužan da pokrene postupak ponovne procjene.⁵⁴

⁴⁷ Isto, Član 22.

⁴⁸ Isto, Član 27.

⁴⁹ Isto, Član 28. stav 3.

⁵⁰ Isto, Član 29. stav 6. - Obrazac u prilogu broj: 2 ovog pravilnika

⁵¹ Pravilnik o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju, Član 30.

⁵² Isto, Član 31.

⁵³ Isto, Član 33.

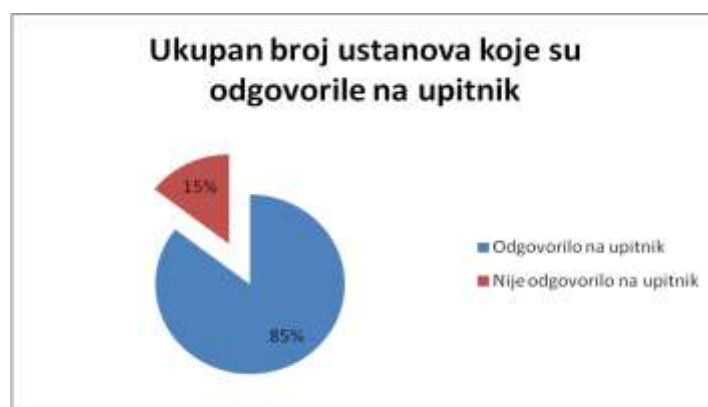
⁵⁴ Isto, Član 32.

V ISTRAŽIVANJE – INTERPRETACIJA I ANALIZA UPITNIKOM PRIKUPLJENIH PODATAKA

Podaci koji su se željeli prikupiti od centara/službi za socijalni rad putem unaprijed pripremljenih upitnika su:

- Broj djece kod kojih je u skladu s Pravilnikom o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju izvršeno razvrstavanje;
- Broj djece za koje je nalazom prvostepene stručne komisije predložen asistent;
- Vrste smetnji kod djece, za koje su prvostepene komisije centara ili službi predlagale asistenta.

Uzorak pri prikupljanju podataka putem upitnika: Upitnici su popunjavani na nivou centara za socijalni rad/službi socijalne zaštite sa podacima iz njihovih službenih evidencija. Upitnik o ostvarivanju prava na obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju koji se odnosi na angažovanje asistenata upućen je u 45 centara za socijalni rad i 17 službi socijalne zaštite u Republici Srpskoj. Odgovore na postavljena pitanja dostavila su 43 centra (96% od ukupnog broja) i 10 službi (51% od ukupnog broja). Zaključuje se da uzorak predmetnog istraživanja putem upitnika čini 85% ukupnog broja centara/službi za socijalni rad u Republici Srpskoj, odnosno, 53 centra/službi za socijalni rad od ukupno 62 u Republici Srpskoj. Prikupljeni podaci se odnose na 2014. godinu.

Grafikon broj: 1

V.1. Pregled upitnikom prikupljenih podataka

Iz ukupno 53 dostavljena upitnika, izvršeno je prikupljanje sljedećih podataka:

1. *Koji broj djece je, prema Vašoj evidenciji, nakon izvršene procjene prema Pravilniku o procjeni potreba i usmjeravanja djece i omladine sa smetnjama u razvoju, („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj:117/12) evidentirano sa smetnjama u razvoju?*

Iz dostavljenih odgovora centara/službi socijalne zaštite proizilazi da je na području Republike Srpske evidentirano **3.365** djece sa smetnjama u razvoju.

2. *Za koji broj djece je, prema nalazu prvostepene stručne komisije, predloženo angažovanje asistenta u nastavi? - Navedite broj, uzrast i pol djece po vrstama oštećenja*

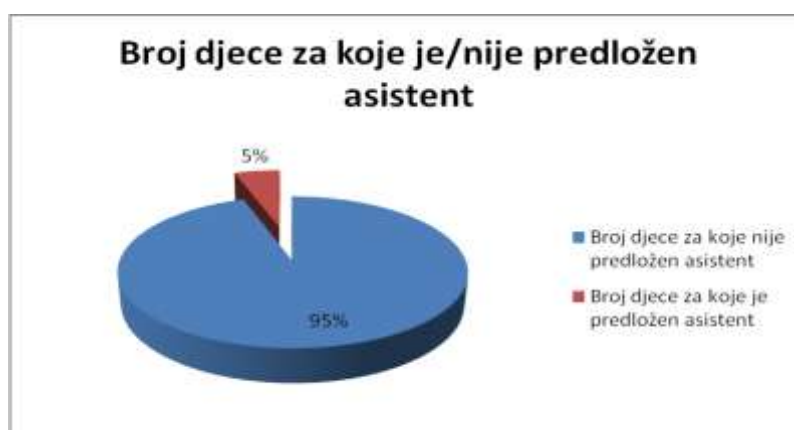
za koje je komisija predložila asistenta u nastavi te njihovu uključenost u obrazovni sistem - vrtićka grupa, osnovno obrazovanje - redovna nastava po prilagođenom programu, specijalno odjeljenje ili specijalna ustanova?

2.1.1. Prvostepene stručne komisije iz 21 grada/opštine predlagale su asistenta u nastavi, dok komisije iz 32 grada/opštine nisu predlagale angažovanje asistenata.

Grafikon broj: 2

2.1.2. Prvostepene stručne komisije prema dostavljenim odgovorima predložile su angažovanje asistenta u nastavi za ukupno **183** djece, od čega 104 (57%) dječaka i 56 (31%) djevojčica, dok za 23 (12%) djece nije navedeno kojeg su pola.

Grafikon broj: 3

2.1.3. U tabeli broj: 1 prikazani su podaci o uzrastu djece kojima je predložen asistent. Podaci pokazuju da se kategorizacija djece vrši uglavnom u onom uzrastu kada djeca kreću u školu (6-7 godina, pa čak i 8 zbog mogućnosti da se odloži upis za godinu dana - 19 djece), zatim nakon prve trijade u osnovnom obrazovanju (9-10

godina – 24 djece), pri prelasku iz razredne u predmetnu nastavu (11-12 godina 32 djece) i nakon završetka osnovne škole (15-16 godina 23 djece).

Uzrast djece kojima je predložen asistent	
Uzrast djece	Broj djece
4 godine	1
5 godina	1
6 godina	2
7 godina	6
8 godina	11
9 godina	16
10 godina	8
11 godina	22
12 godina	10
13 godina	3
14 godina	8
15 godina	17
16 godina	6
17 godina	4
UKUPNO	115
Nije poznat uzrast ⁵⁵	68
UKUPNO	183

Tabela broj: 1

2.1.4. Tabela broj: 2 sadrži podatke o vrstama smetnji/oštećenja kod djece za koju je predloženo angažovanje asistenta u nastavi.

Vrste smetnji u razvoju kod djece kojima je predložen asistent⁵⁶	
Vrste smetnji	Broj djece u %
Višestruke smetnje	43%
Intelektualne lake i umjerene smetnje	20%
Psihički poremećaji	14%
<u>Pervazivne razvojne smetnje</u>	<u>7%</u>
<i>Autistični spektar</i>	<i>4%</i>
Tjelesne smetnje/oštećenja	6%
Hronična oboljenja	5%
Oštećenje sluha i govora	3%
Druge smetanje	2%

Tabela broj: 2

⁵⁵ Nepotpuni podaci u upitnicima, bilo je odgovora gdje su ustanove dostavile broj djece za koji je predložen asistent, a nisu dostavili podatke o polu ili uzrastu djece, ili su dostavili podatke samo o polu djeteta i obratno.

⁵⁶ Od ovog broja 2% djece nije prošlo postupak procjene potreba.

2.1.5. Prikupljeni podaci o uključenosti djece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem pokazuju da 51% djece sa smetnjama u razvoju pohađaju redovnu nastavu po prilagođenom programu, 37% djece pohađa redovnu nastavu po posebnom programu, 8% djece pohađaju specijalne ustanove, 3% djece su u specijalnim odjeljenjima u redovnim školama, dok 1% djece pohađaju vrtičke grupe.⁵⁷

3. *Imate li podatke o broju djece, s obzirom na smetnju koju imaju, koja nisu uključena u obrazovni sistem?*

Podatke o broju djece koja nisu uključena u obrazovni sistem je dostavilo 54% ustanova, dok 42% nisu naveli tražene podatke ili nemaju evidentiranu djecu koja nisu uključena u obrazovni sistem. Mali je procenat dostavljenih odgovora da su sva djeca uključena u obrazovni sistem.⁵⁸

Iz dostavljenih odgovora proizilazi da ukupno 297 ili 8,83% djece sa smetnjama u razvoju nije uključeno u obrazovni sistem.⁵⁹

V.2 Analiza upitnikom prikupljenih podataka

U Republici Srpskoj u 53 centra/službi za socijalni rad, koje su dostavile tražene podatke, registrovano je ukupno 3365 djece sa smetnjama u razvoju. U nastavni proces uključeno je 3066 djece, a asistent za podršku predložen je za 183 djece. U obrazovni sistem nije uključeno 297 djece sa smetnjama u razvoju.

Prikupljeni podaci pokazuju da djeca koja nisu uključena u obrazovni sistem su djeca sa višestrukim smetanjama u razvoju, teškim tjelesnim oštećenjima, težim mentalnim smetnjama, hroničnim bolestima, raznim oblicima karcinoma i drugim teškim bolestima. Kao razlog zbog kojih djeca nisu uključena u obrazovni sistem centri/službe navode:

- djeca su završila školu,
- djeca su napustila školu,
- djetetu nije predloženo školovanje,
- roditelji nisu saglasni s tim da dijete pohađa školu,
- evidentirana djeca su mlađe dobi, i drugo.

Prema statističkim pokazateljima za školsku 2013/14. godinu u vaspitno obrazovnim ustanovama bilo je upisano ukupno 150 952 dijete i to: 7 599 djece u predškolske ustanove,

⁵⁷ Pojedini centri/službe za socijalni rad su dostavili podatke o uključenosti djecu u obrazovni sistem samo za djecu za koju je prema nalazu prvostepene stručne komisije predloženo angažovanje asistenta, a pojedini centri/službe za socijalni rad su slali podatke za svu djecu.

⁵⁸ CSR Čelinac - ukupan broj djece 54, stručna komisija predložila angažovanje asistenta u nastavi za 3 djece. Sva djeca, predškolskog uzrasta i starija, sa poteškoćama u razvoju uključena su u vaspitno-obrazovni sistem. Petrovac – nemaju djecu sa smetnjama u razvoju.

⁵⁹ Ukupan broj djece sa smetnjama u razvoju je 3365.

96 932 djece u osnovnim školama i 46 421 djece u srednjim školama.⁶⁰ S obzirom da je prema dostavljenim odgovorima 53 centra/službi za socijalni rad, 3 365 djece sa smetnjama u razvoju uključeno u obrazovni proces, proizilazi da je u obrazovnom procesu uključeno 2,23% djece sa smetnjama u razvoju.

Od 53 centra/službi za socijalni rad koji su dostavili odgovore, u 21 gradu/opštini su prvostepene stručne komisije predlagale asistenta za djecu s poteškoćama u razvoju, što nesporno pokazuje na različit pristup prvostepenih stručnih komisija prilikom davanja preporuka podrške djetetu.

Jedan broj centara/službi za socijalni rad je iznio svoje stavove i mišljenje o pitanju pružanja podrške djeci s poteškoćama u razvoju. Iz njihovih stavova i mišljenja može se zaključiti da trenutno normativno uređenje o obrazovanju djece sa smetnjama u razvoju, a posebno dijelovi koji se odnose na pitanja podrške djetetu u nastavi stvaraju ogromne nejasnoće i potpuno različita tumačenja, što dovodi i do nejednakog pristupa u primjeni važećih propis, a što dovodi u pitanje ostvarivanje prava djece po navedenom osnovu.

Stavovi i mišljenja centara/službi socijalne zaštite:

Centar za socijalni rad Srbac ističe: *„Za svako dijete koje je prošlo postupak procjene potreba, članovi komisije u svom nalazu i mišljenju obavezno predlažu način uključivanja u obrazovni sistem, a to se evidentira u zajedničkom Nalazu i mišljenju Komisije u dijelu koji se odnosi na individualni plan podrške licu sa smetnjama u razvoju. Komisija nije do sada davala mišljenje za potrebom asistenta u nastavi, već je predlagala način na koji je potrebno da se dijete uključi u obrazovni sistem (npr.nastavni plan i program iz pojedinih predmeta prilagoditi djetetovim interesima, sklonostima i potrebama, nastaviti redovno školovanje uz preusmjeravanje pažnje djeteta na zadani plan i program, nastaviti dalje školovanje po prilagođenom nastavnom planu i programu za djecu sa lakim oštećenjem intelektualnog funkcionisanja itd.). Potrebno je, takođe, osvrnuti se na uvođenje personalnog asistenta u predškolske ustanove, jer se i ovdje javlja problem finansiranja ovih kadrova, koje je potrebno riješiti na višem nivou, jer u nedostatku finansijskih sredstava trpe djeca, koja nisu u mogućnosti pohađati predškolsku ustanovu i ne mogu biti uključena u proces socijalizacije i integracije u grupu vršnjaka.“*

Centar za socijalni rad Prijedor navodi da u dosadašnjem radu Prvostepena stručna komisija za procjenu potreba i usmjeravanju djece sa smetnjama u razvoju nije predlagala angažovanje asistenta u nastavi zbog *„neregulisane zakonske regulative.“* Prvostepena stručna komisija je u svojim nalazima i mišljenjima pravila individualni plan podrške djetetu sa smetnjama u razvoju u kojima je jedan od zadataka - aktivnosti - mjera bilo i školovanje po prilagođenom ili redovnom planu i programu školovanja ovisno o vrsti smetnje. *„Smatramo da rješavanje pitanja asistenta u nastavi i mobilnih timova treba da bude definisano i finansirano u okviru obrazovnog sistema, a ne sistema socijalne zaštite s obzirom da se radi o obrazovnim potrebama, odnosno inkluzivnom obrazovanju djece sa smetnjama u razvoju.“*

⁶⁰ Statistički godišnjak 2015, Republički zavod za statistiku Republike Srpske, str. 410, tabela 24.1

Služba socijalne zaštite Osmaci: „Prema nalazu prvostepene stručne komisije, nije predloženo angažovanje asistenta u nastavi, vjerovatno iz razloga što zakon u sistemu obrazovanja ne poznaju asistenta u nastavi. Na osnovu našeg iskustva i problema sa kojima se susreću djeca kao i njihovi roditelji, mišljenja smo da isti imaju pravo na podršku asistenta, te da im je neophodno to omogućiti. Takođe, želimo istaći nužnu potrebu angažovanja psihologa i defketologa u Osnovnoj školi u Osmacima koja je bez navedenog stručnog osoblja, što bi moglo doprinjeti sistemskom rješavanju i ovog pitanja. Ova konstatacija bi ujedno bila i zahtjev vama i resornom ministarstvu da date svoj doprinos i omogućite da i djeca u našoj školi imaju neophodno stručno osoblje koje bi im pružilo neophodnu podršku i pomoć, što bi bilo u interesu svakog pojedinačnog djeteta, nastavnika, roditelja i dr.“ Prema podacima iz upitnika u opštini Osmaci evidentirano je četrnaestoro djece sa smetnjama u razvoju.

Centar za socijalni rad Derventa: „Imajući u vidu činjenicu da do sada zakonski nije bio regulisan način angažovanja, odabira i odobravanja personalnog asistenta u nastavi, Prvostepena stručna komisija za procjenu potreba i usmjeravanja djece i omladine sa smetnjama u razvoju opštine Derventa u svojim Nalazima nije predlagala navedeno, kao jednu od svojih preporuka. U trenutku postavljanja jasnih zakonskih okvira vezanih za personalnih asistenata u nastavi, imenovana komisija će u svojim procjenama i predlaganjima navedenu potrebu razmatrati za svako pojedinačno dijete.“

Centar za socijalni rad Kneževo: „Mišljenja smo da bi u cilju poboljšanja inkluzivnog procesa bilo potrebno učiniti sljedeće:

- Raditi na stalnoj edukaciji nastavnog kadra;
- Uključivati djecu sa smetnjama u razvoju u predškolske ustanove (obavezno) u cilju rane intervencije;
- Status asistenta u nastavi riješiti na način da se staž proveden na tim poslovima računa kao volonterski staž, ukoliko se ne mogu obezbijediti sredstva za plaćanje;
- Edukacija „zdrave“ djece o problemima djece sa smetnjama u razvoju i njihovih potreba u cilju prihvatanja i poštovanja razlika kao i „razbijanja“ predrasuda.“

Centar za socijalni rad Foča: „Prvostepena stručna komisija za procjenu potreba i usmjeravanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju u svom dosadašnjem radu nije predlagala angažovanje asistenta u nastavi upravo zbog nepostojanja jasnog zakonskog okvira koji određuje koja djeca imaju pravo na podršku asistenta i dr, a slaže se sa potrebom da se angažovanje asistenta u nastavi sistemski uredi na adekvatan način.“

Centar za socijalni rad Banja Luka: „Ova mjera podrške spada u domen obrazovanja i škola koju dijete pohađa službeno traži odobrenje za asistenta u nastavi od Ministarstva prosvjete i kulture. Iz kontakta sa roditeljima imamo neslužbenu informaciju da se uglavnom provodi. Postoje teškoće u uključivanju djece s posebnim potrebama u redovni vrtić. Komisija za procjenu potreba i usmjeravanje u individualnom planu podrške predlaže uključivanje djeteta u predškolski program, ali to nije obavezujuće za Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Pri tome moramo naglasiti dobru saradnju sa mnogim školama koje provode dio individualnog plana podrške iz njihovog domena.“

VI ASISTENT KAO PODRŠKA DJETETU S POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA

Inkluzivno obrazovanje podrazumijeva uključivanje djece sa smetnjama u razvoju u redovna odjeljenja. Uvođenje asistenta u nastavi ima za cilj da olakša integraciju učenika, da pruži potrebnu pomoć prije svega djetetu sa smetnjama u razvoju, ali i nastavniku i čitavom razredu, kako bi njegovo obrazovanje u redovnom razredu bilo što manje stresno, prije svega za tog učenika, ali i za druge učenike, nastavnike i roditelje. Uvođenje asistenta u nastavi doprinosi kvalitetnijem inkluzivnom obrazovanju i ostvarivanju prava djece uključenim u taj proces.

O potrebi angažovanja asistenta u nastavi saglasni su i roditelji i škole i socijalni sektor i stručne komisije koje svojim prijedlogom mjera takvu podršku predlažu djetetu. Međutim, nepostojanje jasnih i definisanih pravila i procedura za angažovanje asistenta u nastavi problem je i za škole i za roditelje, a posljedice uvijek snose djeca.⁶¹

Trenutno samo Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske posebno definiše zadatke saradnika i to kao tehničku pomoć, odnosno: „*pružanje podrške djetetu pri obavljanju lične higijene, asistenciju djetetu pri korišćenju toaleta, podršku kretanju djeteta i podršku prilikom ručavanja ili odijevanja.*”

Zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju ne regulišu ovo pitanje, osim što je Pravilnikom o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama u članu 5. predviđeno da djetetu s posebnom obrazovnim potrebama određeni vremenski period, a koji ne može biti kraći od jednog polugodišta, mogu pružiti pomoć studenti završnih godina pedagoških akademija/fakulteta, svršeni učenici učiteljskih škola, nastavnici koji se pripremaju za polaganje stručnog ispita, lica na civilnom služanju vojnog roka, a koja su stručnjaci u toj oblasti. Pravilnikom je utvrđeno i da će Vlada Republike Srpske planirati projekte zapošljavanja asistenata u redovna odjeljenja kroz saradnju sa pedagoškim zavodom. Takođe, prema istom pravilniku, svršeni učenici učiteljskih škola mogu se zapošljavati kao asistenti u inkluzivnim odjeljenjima.⁶²

Stavovi učesnika na Okruglom stolu⁶³ i stavovi i mišljenja centara/službi za socijalni rad iznesenih u upitniku jasno ukazuju na trenutno nepotpuno normativno uređenje ove oblasti, zbog čega dolazi i do različitog tumačenja samog termina „asistent“, tj. da li je to „lični asistent“ ili „asistent u nastavi“. Učesnici Okruglog stola, pozivajući se na praksu i svoje iskustvo, smatraju da mora postojati razlika između ova dva asistenta s obzirom na vrstu pomoći i podrške koju zahtijevaju djeca s posebnim obrazovnim potrebama. Predstavnica Centra za socijalni rad Doboj ističe da Prvostepena stručna komisija u Doboju prema utvrđenim potrebama za svako dijete posebno daje preporuku za asistenta, ali i za vrstu asistencije (“lični asistent” ili “asistent u nastavi”). Iskustva iz prakse pokazuju da je veoma važno utvrditi u svakom pojedinačnom slučaju kriterijume asistencije prema konkretnim potrebama svakog djeteta. Pod “ličnim asistentom” učesnici okruglog stola podrazumijevaju osobu koja pruža tehničku pomoć učeniku: pri kretanju, pri pisanju ili crtanju, pri korištenju

⁶¹ Preporuka Ombudsmana za djecu Republike Srpske Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske, broj: 1472-28-PŽS/12 od 19.10.2012. godine

⁶² Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, Član 5. stav 5. i 6.

⁶³ Pogledati poglavlje IX ovog izvještaja.

toaleta, pri oblačenju, uzimanju užine i slično. U pogledu stručnosti ovog asistenta, dovoljna je srednja stručna sprema različitih profila, ali u najvećem broju slučajeva nabolje bi odgovarali medicinski profili. Pod "asistetnom u nastavi" podrazumijevaju osobu koja pruža pomoć učeniku u savladavanju individualno njemu prilagođenih nastavnih aktivnosti, ali i nastavniku u njihovoj pripremi i realizaciji. U pogledu vrste i stepena stručne spreme i stručnog iskustva, za "asistenta u nastavi," prema učesnicima okruglog stola, neophodno je ove uslove određivati u svakom pojedinačnom slučaju na način da ovi uslovi odgovaraju specifičnim potrebama svakog djeteta. Učesnici okruglog stola takođe ističu da je praksa pokazala da jedna osoba može biti asistent i za više djece, ali opet sve u zavisnosti od svih okolnosti pojedinačnih slučajeva i specifičnih potreba djeteta.

Trenutna procedura za angažovanje asistenta je takva da se roditelji obraćaju školi sa zahtjevom za podršku asistenta učeniku na osnovu preporuke prvostepene stručne komisije. Najčeće sami roditelji predlože školi osobu za asistenta. Zahtjev roditelja škola upućuje Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske koje u svakom u konkretnom slučaju odlučuje da li će odobriti školi angažovanje i finansiranje asistenta i to za vrijeme trajanja školske godine. Na osnovu saglasnosti Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske škola sa asistentom zaključuje ugovor o djelu. Prethodnih godina škola je zaključivala ugovor o radu na određeno vrijeme sa odobrenim asistentom. U aktu kojim daje svoju saglasnost školi za angažovanje asistenta, Ministarstvo navodi: „*Asistent je tehnička pomoć učeniku i sa njim je dok traje nastava. Asistent se ne može miješati u rad nastavnika i ne može remetiti rad nastavnika.*“ Ovako formulisane dužnosti asistenta dodatno prouzrokuju u praksi različito tumačenje u smislu da li se radi o „*ličnom asistentu*“ ili o „*asistentu u nastavi.*“ U radu sa djecom nesporno je da se razlikuje uloga i zadaci asistenta koji radi sa djetetom u inkluziji u redovnim odjeljenjima i sa djetetom u specijalnim odjeljenjima za učenike sa težim smetnjama u razvoju, jer se i potrebe ove djece razlikuju s obzirom na različitost njihovih poteškoća. Nije ista vrsta i složenost asistencije za učenike sa motoričkim smetnjama i za učenike sa kombinovanim višestrukim smetnjama. Iz ovoga proizilazi da je neophodno individualno pristupiti svakom pojedinačnom slučaju prilikom odlučivanja o angažovanju asistenta, odnosno, da se u svakom konkretnom slučaju odredi asistent koji će po svojoj stručnoj spreml, znanju i iskustvu moći da što bolje odgovori vrsti i stepenu potreba djeteta. Iz predmeta koji su vođeni pred Ombudsmanom za djecu Republike Srpske može se uočiti da u nekim slučajevima i pored preporuke prvostepene stručne komisije ministarstvo odbije davanje saglasnosti za angažovanje asistenta. Ministarstvo prosvjete i kulture u svom odgovoru Ombudsmanu za djecu Republike Srpske navodi: „*Na osnovu zaključka Vlade Republike Srpske Ministarstvo daje saglasnosti i finansira asistente za učenike sa autizmom/kombinovanim smetnjama sa elementima autizma i učenike sa tjelesnim oštećenjima (teško pokretne i nepokretne učenike), a koji pohađaju nastavu u redovnim školama.*“⁶⁴ Međutim, ovako ograničavajuće definisanje ne odgovara iskazanim potrebama u praksi. Naime, u praksi se pojavljuju slučajevi djece sa poteškoćama u razvoju, a koje nisu u grupi smetnji autističnog spektra ili tjelesnih oštećenja, ali koje s obzirom na svoju kompleksnost, složenost i specifičnost konkretnog slučaja zahtijevaju pomoć asistenta. U predmetu Ombudsmana za djecu Republike Srpske,⁶⁵ iako prema Nalazu i mišljenju prvostepene stručne komisije za procjenu potreba i usmjeravanje djece i omladine sa

⁶⁴ Odgovor koji je Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske dostavilo Ombudsmanu za djecu, broj: 07.04/052-1330/15 od 10.03.2015. godine

⁶⁵ Broj: 54-25-2-PŽ/14

smetnjama u razvoju postoji jasna preporuka da se školovanje učenika A.G. nastavi u redovnoj nastavi i po individualno prilagođenom programu i „uz mogućnost asistenta u nastavi,“ škola nije dobila saglasnost za angažovanje asistenta, jer se ne radi o smetnjama autističnog spektra i tjelesnim smetnjama. Povodom predmetnog slučaja u svom odgovoru Ombudsmanu za djecu, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, navodi da u konkretnom slučaju: „zbog ograničenosti sredstava u Budžetu nije u mogućnosti udovoljiti zahtjevu i finansirati asistenta za učenika A.G.“⁶⁶

U ovakvim situacijama roditelji djeteta izražavaju nezadovoljstvo činjenicom da imaju nalaz i mišljenje o potrebi angažovanja asistenta, a da tu podršku dijete ne može ostvariti, te pitaju da li uopšte da rade procjenu potreba djeteta i da li stručni nalaz i mišljenje obavezuje druge nadležne službe i institucije.

Asistent kao podrška djetetu s posebnim obrazovnim potrebama – rješenja zemalja u okruženju:

U Hrvatskoj je trenutno u formi nacrtu Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima koji još uvijek nije donesen i nije stupio na snagu. Ovim pravilnikom se uređuje način uključivanja i obavljanja poslova pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika, te uslovi koje moraju ispunjavati, kao i postupak izdavanja saglasnosti ministarstva nadležnog za obrazovanje za uključivanje pomoćnika u školama i drugim javnim obrazovnim ustanovama. Prema nacrtu ovog Pravilnika, „pomoćnik u nastavi“ je osoba koja pruža neposrednu podršku učeniku s poteškoćama u razvoju tokom vaspitno-obrazovnog procesa u zadacima koji zahtijevaju komunikacijsku, senzornu i motoričku aktivnost učenika, u kretanju, pri uzimanju hrane i pića, u obavljanju higijenskih potreba, u svakidašnjim nastavnim, vannastavnim i vanučioničkim aktivnostima, a sve prema izrađenom programu rada prema potrebama svakoga pojedinog učenika, te uputstvima učitelja/nastavnika, stručnih saradnika škole odnosno stručnog tima. Pomoćnik u nastavi može pružati podršku jednom ili dvoje učenika u istom ili različitim razrednim odjeljenjima ili kao pomoćnik u nastavi grupi učenika istog razrednog odjeljenja/vaspitarne grupe. „*Stručni komunikacijski posrednik*“ daje komunikacijsku podršku gluvim, naglupim i gluvoslijepim učenicima u onim komunikacijskim modalitetima koje preferira učenik.

U Srbiji, Okvirnim zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁶⁷ uvedeni su pedagoški i andragoški asistent i pratilac za ličnu pomoć učeniku. Pedagoški asistent pruža pomoć i dodatnu podršku djeci i učenicima u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruje saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima, a zajedno sa direktorom saraduje i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave. Andragoški asistent pruža podršku i pomoć odraslima za uključivanje u sistem obrazovanja. Bliže uslove u pogledu stepena i vrste obrazovanja za pedagoškog asistenta propisuje resorni ministar. Za obavljanje poslova pedagoškog asistenta ustanova sa licem zaključuje ugovor o radu na

⁶⁶ Odgovor koji je Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske dostavilo Ombudsmanu za djecu, broj: 07.041/052-2375/14 od 02.04.2014. godine

⁶⁷ Okvirni zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Službeni glasnik Republike Srbije“, broj: 72/09, 52/11, 55/13, 35/15. i 68/15.

12 mjeseci za svaku školsku godinu. Pratilac za ličnu pomoć djetetu se angažuje radi lakšeg funkcionisanja i komunikacije sa drugima tokom ostvarivanja vaspitno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi ili obrazovno-vaspitnog rada u školi, tokom cjelodnevne nastave ili produženog boravka, vannastavnih aktivnosti, izvođenja nastave u prirodi, izleta, ekskurzija, odmora i slično. Pravilnikom o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci djetetu i učeniku⁶⁸ uređuju se bliži uslovi za procjenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške djetetu i učeniku.

⁶⁸ Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci djetetu i učeniku, „Službeni glasnik Republike Srbije”, broj: 63/10.

VII DUBINSKI INTERVJU SA PREDSTAVNIKOM NEVLADINOG SEKTORA

Intervju sa gospođom Sanjom Živković, predsjednicom UG za pomoć djeci s posebnim potrebama iz Doboja i nastavnicom razredne nastave u Osnovnoj školi „Vuk Karadžić“ iz Doboja.

Prema iskustvu i iskazanim potrebama u praksi, svako dijete je posebno i zahtijeva individualan pristup u određivanju nastavnog plana i programa kojeg će savladavati. Rana identifikacija poteškoća kod djece i pravilno određen tretman je od ključne važnosti za postizanje optimalnih rezultata. Govoreći o asistentima, ne treba unaprijed propisivati vrste asistenata. Isto tako, ne treba već u startu ograničiti da se asistent određuje samo za djecu sa smetnjama autističnog spektra i motoričkim smetnjama. Treba prepustiti da se u svakom pojedinačnom slučaju, na osnovu nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije, mišljenja opservacionog tima iz škole i roditelja odredi i vrsta i obim podrške asistenta. To u praksi znači da, npr. dijete sa tjelesnim oštećenjima, a bez intelektualnih smetnji će zahtijevati takvu vrstu pomoći koja više odgovara nekoj vrsti „ličnog pratioca“, koji će pružiti asistenciju djetetu pri kretanju ili pri korištenju toaleta, odijevanju i slično, odnosno, koji ne mora imati vještine potrebne za usvajanje gradiva. Međutim, u nekim drugim slučajevima, npr. kod intelektualno ozbiljnijih smetnji kod djece, potrebno je da asistent bude osoba s određenom vrstom i stepenom stručnog obrazovanja koje najbolje odgovara vrsti smetnje kod djeteta. Iskustva iz prakse pokazuju da je u određenim situacijama moguće imati i jednog asistenta za više djece u isto vrijeme, ali sve opet u zavisnosti od svih okolnosti svakog slučaja pojedinačno. U svakodnevnoj praksi je neophodna čvrsta saradnja između stručnog opservacionog tima u školi, centra za socijalni rad i roditelja. Potrebno je ostaviti u propisima mogućnost da stručni tim iz škole, kroz povratne informacije centru za socijalni rad, može predložiti prvostepenoj stručnoj komisiji da se u pojedinim slučajevima djetetu predloži asistent i vrsta i obim njegove podrške. Neophodna je stalna i čvrsta saradnja škole sa medicinskim ustanovama (centrima za mentalno zdravlje, ...) i nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima zaštite djece. Potrebna je i bolja materijalno-tehnička opremljenost škola da bi mogle kvalitetno odgovoriti postavljenim nastavnim zadacima. Nažalost, većina naših škola je još uvijek arhitektonski nepristupačna za djecu koja koriste kolica kao pomagalo. Problemi u praksi se javljaju i zbog toga što tokom studija na fakultetu nema dovoljno predmeta koji obučavaju i pripremaju nastavnike da adekvatno rade sa djecom sa smetnjama u razvoju. Stoga je potrebna kontinuirana edukacija nastavnog osoblja i to kroz redovne i obavezne programe, ali i kroz tematske seminare i treninge.

VIII STUDIJA SLUČAJA

Zbog najboljeg interesa djeteta, u analizi predmetnog slučaja neće se navoditi lični niti bilo koji drugi podaci koji mogu ugroziti privatnost djeteta i njegovih roditelja, uz napomenu da su svi podaci poznati Ombudsmanu za djecu Republike Srpske.

Predmetni slučaj⁶⁹ je 30.10.2015. godine procesuiran po žalbi roditelja kod Ombudsmana za djecu Republike Srpske. Ovaj slučaj pokazuje nedopustive višestruke propuste, prije svih, škole da ispoštuje preporuke prvostepene stručne komisije o procjeni potreba i usmeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju, te potpuni izostanak saradnje između škole i centra za socijalni rad, odnosno, prvostepene stručne komisije. Pored toga, nesporne činjenice predmetnog slučaja dovode u pitanje, s jedne strane, relevantnost nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije, a s druge strane, proces ocjenjivanja učenika u školi.

Dijete na koje se odnosi ovaj slučaj je rođeno 2003. godine, dakle trenutno je uzrasta 12 godina i učenik je sedmog razreda osnovne škole. Od samog početka osnovnog školovanja ima posebne obrazovne potrebe zbog određenih teškoća u razvoju i preporuku stručne komisije iz 2009. godine za redovno školovanje po prilagođenom programu.⁷⁰ Međutim, i pored tako jasne preporuke prvostepene stručne komisije, škola već u prvom razredu propušta da postupi po preporuci komisije zbog čega učenik savladava nastavu po redovnom nastavnom planu i programu bez razlike u odnosu na svoje drugove u razredu. Kada je dijete bilo uzrasta 10 godina i učenik petog razreda osnovne škole⁷¹ vrši se ponovna procjena njegovih potreba od strane prvostepene stručne komisije na kojoj je lično prisustvovao u pratnji majke. Tom prilikom u nalazu i mišljenju se navodi, između ostalog i sljedeće: *„Zbog predstojećih povećanih zahtjeva kojima će dijete biti izloženo prelaskom na predmetnu nastavu, preporučuje se produžiti nastavak školovanja u redovnoj nastavi po prilagođenom nastavnom planu i programu. Ponoviti testiranje po završetku šestog razreda te procijeniti da li su se ostvarili potrebni uslovi da dijete pređe u školovanje po redovnom nastavnom planu i programu.“* Dalje, u dijelu ovog nalaza i mišljenja stručne komisije koji sadrži preporuke školi o individualnom planu i programu navodi se sljedeće: *„Školovanje po prilagođenom nastavnom planu i programu“* uz *„Individualni stručni tretman školskog psihologa usmjeren ka unapređivanju kognitivnih funkcija.“*

Međutim, škola i 2013. godine ne postupa po preporuci prvostepene stručne komisije tako da dijete i dalje pohađa nastavu po redovnom planu i programu sve do završetka šestog razreda osnovne škole. Šta više, na kraju šestog razreda dijete je postiglo vrlo dobar uspjeh⁷² sa samo osam opravdanih izostanaka tokom cijele školske godine.⁷³ Važno je napomenuti da su roditelji uvijek redovno dostavljali školi nalaze i mišljenje stručne komisije.

Iz navedenog su nesporni sljedeći propusti:

⁶⁹ Ombudsman za djecu Republike Srpske, predmet broj: 229-101-1-PŽ/15

⁷⁰ Nalaz i mišljenje stručne komisije o procjeni, broj: 2899/09 od 01.09.2009. godine.

⁷¹ 23.10.2013. godine

⁷² Svjedočanstvo za završenom šestom razredu, broj: 147072 od 18. juna 2015. godine.

⁷³ Srpski jezik: ocjena 2; Engleski i ruski jezik: ocjena 3; Matematika: ocjena 2; Demokratija: ocjena 5; Istorija, Geografija, Biologija, Tehničko, Informatika: ocjena 4, itd.

- Pravilnikom o procjeni potreba u članu 25. i 26. propisano je da koordinator (koji je inače zaposlenik centra za socijalni rad) prikuplja dokumentaciju koja je neophodna za vođenje postupka (medicinsku, psihološku, defektološku, pedagošku, socijalnu i drugu) u svrhu procjene potreba i usmjeravanju lica sa smetnjama u razvoju. Nesporno je da je stručna komisija zbog odgovarajuće preporuke za nastavak dječijeg školovanja morala imati i relevantno mišljenje i stav opservacionog tima iz škole o dotadašnjem uspjehu, stanju i napretku djeteta u školi. Međutim, u predmetnom slučaju to je propušteno. Šta više, iz nalaza i mišljenja komisije nesporno je da je komisija 2013. godine bila u uvjerenju da dijete savladava prilagođeni školski program, pa je još neprimjerna stvarnom stanju njihova preporuka „*da se ponovo uradi nova procjena djeteta s ciljem da se utvrdi mogućnost djeteta da pređe na redovan nastavni plan i program,*“ a kojeg dijete u stvarnosti već i savladava.
- Višestruki propusti škole u smislu nepostojanja opservacije,⁷⁴ nepostojanja prilagođenog plana i programa još od 2009. godine kada je dijete bilo prvi razred, zatim potpuno ignorisanje preporuke stručne komisije za individualan tretman školskog psihologa sa djetetom.
- Propust koordinatora prvostepene stručne komisije iz člana 27. Pravilnika da upozna roditelja o postupku procjene, a naročito sa mogućim dodatnim opservacijama.
- Prvostepena stručna komisija je dužna u skladu sa članom 29. Pravilnika da roditelju obrazloži svoj nalaz i mišljenje, što podrazumijeva upoznavanje i sa pojedinačnim stavovima članova stručne komisije i da sve to evidentira na posebno propisanom obrascu, što je takođe izostalo u ovom postupku.

S obzirom da je u nalazu i mišljenju prvostepene stručne komisije iz 2013. godine preporučena kontrola za dvije godine, roditelji pristupaju ponovnoj procjeni potreba njihovog djeteta 15. septembra 2015. godine. Komisiji prisustvuje majka. U stručnoj komisiji učestvuju pedijatar, psiholog i socijalni radnik. Ne upuštajući se u sadržaj pojedinačnih nalaza članova stručne komisije pred Ombudsmanom za djecu Republike Srpske, ipak se primjećuje nepotpunost pojedinačnog nalaza psihologa. Naime, u nalazu psihologa nedostaje dio stručnog psihološkog aspekta procjene djeteta i ocjene njegovih poteba. U predmetnom nalazu psihologa se navode samo već i ranije konstatovane teškoće u razvoju djeteta, njegovi lični podaci i podaci o socijalnom statusu djetetove porodice. Dalje, iz nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije ovaj put je nesporno da su bili upoznati da dijete nije pohađalo školu po prilagođenom planu i programu, već po redovnom planu i programu kao i svi ostali učenici. Ali i ovaj put je u postupku procjene djeteta nedostajalo mišljenje i stav opservacionog stručnog tima iz škole. Pored toga, iako u postupku procjene nisu prezentovani dokazi koji upućuju na pogoršanje djetetovih smetnji, prvostepena stručna komisija sada mijenja ranije preporuke za prilagođeni nastavni plan i preporučuje školi da dijete nastavi školovanje po posebnom planu i programu za laku mentalnu retardaciju. Naime, u svim djetetovim nalazima i ocjenama komisije (2009, 2012, 2013. i 2015. godine) navodi se isto, tj. „*intelektualno funkcionisanje u okviru granične inteligencije – IQ 73 uz oštećenje govorne-glasovne komunikacije.*“ Ombudsman podsjeća na član 10. Pravilnika koji propisuje da su lica sa lakim oštećenjima intelektualnog funkcionisanja sa IQ koji je približno u rasponu od 50 do 69. Nesporno je da dijete ima nepromjenjeno na svim komisijama IQ 73.

⁷⁴ Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, član 7.

Po praksi, IQ 73 spada u samo granični raspon i svakako nije i ne može biti glavni osnov za preporuku komisije da nakon šest godina školovanja djeteta po redovnom planu i programu i postignutnom vrlodobrom uspjehu u šestom razredu preporuči, bez ikakvih dokazanih promjena, školovanje djeteta po posebnom planu i programu za laku mentalnu retardaciju. Ovo u praksi znači, da dijete koje je imalo ocjenu npr. vrlodobar (4) iz predmeta Geografije i Istorije na kraju šestog razreda, sada se u sedmom razredu vraća na predmet Poznavanje prirode i društva po programu iz trećeg, odnosno, četvrtog razreda, a kojeg je to isto dijete već savladalo i to po redovnom programu. Ombudsman podsjeća na obavezu svih u školi da postupaju po pedagoškim standardima, prema kojima se uvijek postupa u interesu djeteta. I UN Konvencija o pravima djeteta nas obavezuje da u svim postupcima koji se tiču djeteta postupamo u njegovom najboljem interesu. Ovakav rad i postupanje prvostepene stručne komisije nesporno nije u skladu sa djetetovim najboljim interesom. Trenutno je u fazi postupak po žalbi roditelja kod drugostepene stručne komisije.

Bez obzira na sve, škola je zauzela stav da dijete sada, u sedmom razredu, mora da nastavi dalje školovanje po posebnom planu i programu za laku mentalnu retardaciju, iako već šest godina završava školu po redovnom planu i programu i to isključivim propustom škole. U svom pisanom izjašnjenju⁷⁵ uprava škole očigledno pokušava da opravda svoje propuste. Iz izjašnjenja je nesporno da je škola znala za preporuke prvostepene stručne komisije, jer navode: „*Od samog početka upoznati smo sa problematikom učenika ...*“, zatim dalje navode: „*Nakon što je prvostepena komisija prepoznala razvojne probleme, dobili smo Rješenje o razvrstavanju učenika u grupu lica sa smetnjama u razvoju po osnovu donjeg nivoa granične inteligencije i smetnje u govoru, te preporuka za rad po prilagođenom NPP. S obzirom da je bio u pitanju prvi i drugi razred osnovnog školovanja, gdje je redovni NPP pojednostavljen i nema velike razlike od individualnog prilagođenog nastavnog plana i programa nastavili smo rad po redovnom NPP. Rješenjem od 13.11.2012. godine, učeniku se konstatuje samo razvojna dislalija i usporeno pamćenje i mišljenje, te se preporučuje da se sa učenicom radi po prilagođenom redovnom NPP, što je i primjenjivano. Nakon godinu dana, kada je učenik bio peti razred, 23.10.2013. godine dobili smo Nalaz i mišljenje Prvostepene stručne komisije za procjenu potreba i usmjeravanje djece i omladine u razvoju. Prema tom nalazu učenik se razvrstava u lice sa višestrukim oštećenjima – granični nivo inteligencije i oštećenje govorno-glasovne komunikacije i rad po individualnom nastavnom planu i programu. S obzirom da je učenik tada pohađao prvo polugodište petog razreda, a da je ponovna procjena preporučena pred polazak u šesti razred, nismo primijenili individualno prilagođen nastavni plan i program, već smo redovni NPP prilagođavali učenicovim sposobnostima i mogućnostima.*“ Iz izjašnjenja škole nesporno je da je škola bila upoznata sa preporukama prvostepene stručne komisije i da te preporuke škola nije ispoštovala. Prema navedenom izjašnjenju škole, nastavnici su, svaki pojedinačno za sebe, bez postojanja individualnog nastavnog plana i programa za dijete, samostalno i samoinicijativno određivali pravila za ovog učenika. Iz izjava nastavnika nesporno je da svi nastavnici ističu da je učenik „*miran i poslušan*“ i kojeg su nagrađivali višim ocjenama zbog, kako ističu, „*stimulacije za bolje rezultate u učenju.*“

⁷⁵ Pisano izjašnjenje koje je škola dostavila Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, broj: 1181/15 od 16.11.2015. godine.

IX GRUPNA RASPRAVA NA OKRUGLOM STOLU

Okrugli sto „Pravo na obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju“ održan je 17.11.2015. godine u Doboju u Fondaciji za djecu s poteškoćama u razvoju u čijoj organizaciji djeluje i dnevni centar sa raznim radioničkim sadržajima posebno prilagođenim ovoj djeci. U diskusiji na okruglom stolu učestvovalo je 20 profesionalaca koji svakodnevno rade sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama i to: predstavnici Centra za socijalni rad Doboje, Republičkog pedagoškog zavoda Republike Srpske i Fondacije za djecu sa poteškoćama u razvoju iz Doboja, zatim, članovi stručnog opservacionog tima iz osnovnih škola na području Doboja, nastavnici osnovnih škola iz Doboja koji rade sa djecom po posebnim i prilagođenim programima u redovnim odjeljenjima, kao i nastavnici koji vode posebna specijalizovana odjeljenja u Osnovnoj školi „Vuk Karadžić“ iz Doboja, pedagog Srednje Ugostiteljske i Trgovinske škole iz Doboja koju pohađa najviše djece sa smetnjama u razvoju iz Doboja, angažovani asistenti u nastavi, te predstavnici nevladinog sektora iz Doboja koji se bave problematikom djece sa smetnjama u razvoju (UG za pomoć djeci sa poteškoćama u razvoju Doboje, UG „Mala kuća“ i Dječiji kutak Doboje).

Nakon sveobuhvatne rasprave o izazovima u praksi vezanim za obrazovanje djece sa posebnim potrebama, učesnici okruglog stola su usaglasili sljedeće zaključke:

- U cilju ujednačavanja postupanja, neophodno je, pitanja koja se tiču problematike obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju detaljnije i jasnije definisati i zakonima i podzakonskim aktima,
- Da se potreba angažovanja asistenta utvrđuje u svakom konkretnom slučaju vodeći računa o najboljem interesu djeteta i ne ograničavajući ovo pravo samo za djecu sa smetnjama autističnog spektra i motoričkim smetnjama;
- Da se vrsta, količina i obim podrške koju asistent pruža pojedinom djetetu s posebnim obrazovnim potrebama utvrđuje u svakom konkretnom slučaju po prijedlogu stručnog opservacionog tima škole vodeći računa i o posebnostima na koje ukazuje roditelj, a sve u najboljem interesu djeteta,⁷⁶
- Nesporno je da se asistent ne može miješati u rad nastavnika, niti smije remetiti njegov rad;
- U cilju izgradnje kvalitetnog odnosa između asistenta i djeteta, kao i između nastavnika i asistenta, da se asistent angažuje najmanje za jednu školsku godinu s mogućnošću automatskog produženja ugovora i sljedeće školske godine, ako je to u najboljem interesu djeteta;
- Da se utvrde uslovi u pogledu stručne spreme i potrebnog iskustva pod kojima se neko lice može angažovati kao asistent, kao i pitanje njihovog radno-pravnog statusa i finansiranja;
- Obavezna saradnja i koordinacija svih institucija koje su nadležne za pružanje podrške djeci sa smetnjama u razvoju, a naročito između centra za socijalni rad i stručnog opservacionog tima iz škole;
- Hitno izraditi udžbenike za utvrđene posebne programe za učenike određene vrste i stepena ometenosti i omogućiti njihovu upotrebu u praksi;

⁷⁶ Predstavnik Centra za socijalni rad iz Doboja je istakla da dobojska prvostepena stručna komisija u svakom konkretnom slučaju predlaže asistenta u nastavi ili ličnog asistenta ako utvrdi prilikom procjene da je takva pomoć neophodna djetetu s posebnim obrazovnim potrebama.

- Propisima se utvrđuje broj učenika u odjeljenjima srednjih škola i broj učenika za koliko se smanjuje ukupan broj ukoliko se u odjeljenje upisuje i učenik s posebnim obrazovnim potrebama u srednje škole. S obzirom da resorno ministarstvo svake godine propisuje broj odjeljenja koje srednje škole mogu upisati za pojedina zanimanja u praksi se pojavio problem da često srednja škola ne može ispoštovati ove odredbe jer joj se prijavi veći broj učenika s posebnim obrazovnim potrebama. Problem usložnjava i situacija da se za pojedina zanimanja koja po pravilniku mogu da pohađaju djeca s posebnim obrazovnim potrebama upis vrši svake treće godine, npr. frizer. Dalje, djeca sa smetnjama u razvoju se upisuju u srednje škole mimo bodovnog kriterijuma. U praksi se dešavaju da se pojedinoj srednjoj školi prijavi više učenika s posebnim obrazovnim potrebama nego što ta srednja škola po propisima (broj učenika i broj odjeljenja) može upisati te godine. U ovakvim situacijama postavlja se pitanje po kojem kriterijumu srednja škola treba da izabere iz više prijavljenih učenika s posebnim obrazovnim potrebama koga upisati i šta sa učenicima s posebnim obrazovnim potrebama koji zbog toga nisu upisani u srednju školu. Stoga, u cilju otklanjanja ovih barijera u praksi, potrebno je da resorno ministarstvo proširi propisani krug zanimanja koje mogu da pohađaju djeca s posebnim obrazovnim potrebama,⁷⁷ te da se propisima i uputstvima resornog ministarstva riješe navedene dileme i problemi u praksi;
- U dosadašnjoj praksi nema angažovanih asistenta u srednjim školama. Ove školske godine na području Doboja angažovano je ukupno 8 asistenata i to 7 u Osnovnoj školi „Vuk Karadžić“ i jedan u Osnovnoj školi „Sveti Sava.“ Međutim, neophodno je predvidjeti mogućnost angažovanja asistenata i za srednjoškolsko obrazovanje u pojedinim slučajevima u cilju postizanja što boljih rezultata srednjeg obrazovanja djeteta s posebnim obrazovnim potrebama;
- U praksi nedostaju stručni timovi u srednjim školama zbog nepostojanja potrebnih stručnih kapaciteta. Potrebno je kadrovski popuniti stručne timove prioritarno u srednjim školama koje inače pohađaju djeca sa smetnjama u razvoju. Praksa pokazuje da je moguće veoma uspješno formirati i jedan stručni tim za više srednjih škola, npr. u srednjoškolskim centrima u kojima ima više srednjih škola (za osnovne škole ustanovljeni su mobilni timovi);
- Po posebnom programu za umjerenu mentalnu retardaciju djeca su završavala školovanje u četiri nivoa. Međutim, četvrti nivo ovog obrazovanja je ukinut i trenutno moguć samo u Banjaluci. U praksi to znači da dijete sa umjerenom mentalnom retardacijom, iz Doboja npr, po završetku trećeg nivoa u Doboju mora ići u Banjaluku da završi četvrti nivo. Ovakvo rješenje je za veliki broj roditelja ove djece neprihvaljivo iz više razloga, te zbog toga najčešće ova djeca i ne završavaju četvrti nivo. Stoga je potrebno, da resorno ministarstvo preduzme potrebne mjere da se ovoj djeci ponovo omogući završetak četvrtog nivoa u mjestu prebivališta djeteta;
- Neophodni obavezni programi edukacije nastavnog kadra koji rade sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama;
- Preduzeti konkretne aktivnosti na otklanjanju arhitektonskih barijera u objektima osnovnih i srednjih škola.

⁷⁷ Kao primjer: Pravilnik o nastavnom planu i programu za srednje škole za učenike s posebnim obrazovnim potrebama sa lakom mentalnom retardacijom.

X REZIME/ZAKLJUČAK

Inkluzija, u najširem tumačenju i shvatanju, predstavlja stil života i uopšte način razmišljanja koji je baziran na prihvatanju da svaki čovjek ima jednaka prava i jednake mogućnosti bez obzira na individualne razlike. U tom cilju, veoma je važno izgraditi vaspitno-obrazovni sistem koji će kroz integraciju i inkluziju sve djece prepoznati i razvijati individualne potencijale svakog učenika, a ne njegove slabosti. Djecu je potrebno obučiti da stečena znanja i vještine usmjere da postignu svoj puni potencijal, ali i na izgradnju otvorene i pozitivne interakcije sa drugima u svakodnevnom životu.

Zahtjev Konvencije u zaštiti prava djeteta sa smetnjama u razvoju, poziv je, prije svega za njihovo ravnopravno učešće u društvu, u kojem treba da uživaju pun i dostojan život, u uslovima u kojima se obezbjeđuje njihovo dostojanstvo, postiže samostalnost i olakšava aktivno učešće u zajednici.

UN Komitet za prava djeteta⁷⁸ razmatrajući izvještaj Bosne i Hercegovine o ostvarivanju prava djece, izražava svoju zabrinutost između ostalog i za:

- a) inkluzivno obrazovanje koje je i dalje vrlo ograničeno, jer većina djece ili ostaje kod kuće ili se šalje u posebne ustanove/škole,
- b) nedovoljnu i neadekvatnu zaštitu i podršku pružaoca usluga, posebno centara za socijalni rad i zdravstvenih centara koji nisu adekvatno opremljeni i pripremljeni da pružaju usluge i podršku neophodnu za zadovoljenje potreba ove kategorije djece,
- c) nedovoljnu primjenu zakonskih odredbi o izgradnji, što dovodi do postojanja arhitektonskih i fizičkih barijera na javnim mjestima, uključujući i škole.

Inkluzivno obrazovanje, prema Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, obezbjeđuje da djeca sa smetnjama u razvoju, na osnovu procjene stručnog tima i u njihovom najboljem interesu, budu uključena u redovna odjeljenja, prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama i mogućnostima, kako bi uz odgovarajuću podršku dostigli svoj puni potencijal.

Djeca sa težim i teškim smetnjama stižu osnovno obrazovanje i vaspitanje u specijalnim školama ili specijalnim odjeljenjima.

Roditelji najčešće ukazuju da nastavni plan i program nije u dovoljnoj mjeri prilagođen individualnim potrebama i mogućnostima djeteta sa smetnjama u razvoju, te na problem angažovanja asistenata u nastavi. Asistent u nastavi treba da olakša integraciju učenika i da doprinese da njegovo obrazovanje u redovnim odjeljenjima bude što manje stresno, da bude podrška i pomoć i djetetu sa smetnjama u razvoju, ali i nastavniku i čitavom odjeljenju.

Zaposleni u obrazovanju takođe ukazuju na prisutan problem, ističući da bez obzira na napore koje ulažu, pitanje je da li je to u najboljem interesu svakog djeteta pojedinačno. Vrlo mali broj škola ima zaposlene defektologe koji imaju izuzetno važnu ulogu u sprovođenju inkluzivnog obrazovanja, ali i u stručnoj pomoći nastavnicima koji rade sa djecom sa smetnjama u razvoju, ali i drugim učenicima.

Nedovoljan broj stručnjaka za rad sa djecom je poseban problem i prisutan je u brojnim lokalnim zajednicama, a djeca ako nisu u mogućnosti imati podršku logopeda ili defektologa npr. u mjeri u kojoj im je s obzirom na smetnju koju imaju prema nalazu ljekara potrebno, njihove šanse za uključivanje i postizanje maksimalno mogućih potencijala su sve manje.

⁷⁸ UN Komitet za prava djeteta, Zaključna razmatranja i preporuke 2012, tačka 52.

XI PREPORUKE

U skladu sa ovlaštenjem iz člana 9. Zakona o Ombudsmanu Republike Srpske, a nakon sprovedenog istraživanja o pravu na obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju, Ombudsman za djecu Republike Srpske upućuje:

PREPORUKU

Ministarstvu prosvjete i kulture⁷⁹

da preduzme potrebne mjere i aktivnosti da i pitanja obrazovanja i vaspitnja djece sa smetnjama u razvoju normativno uredi, a naročito:

1. Da se potreba angažovanja asistenta utvrđuje u svakom konkretnom slučaju vodeći računa o najboljem interesu djeteta i ne ograničavajući ovo pravo samo za djecu sa smetnjama autističnog spektra i motoričkim smetnjama i bez obzira da li dijete pohađa osnovnu ili srednju školu;
2. Da se podrška u nastavi, koju asistent pruža djetetu sa smetnjama u razvoju utvrđuje u svakom konkretnom slučaju po prijedlogu stručnog opservacionog tima škole vodeći računa i o posebnostima na koje ukazuje roditelj, a sve u najboljem interesu djeteta;
3. Da utvrdi uslove u pogledu stručne spreme i potrebnog iskustva pod kojima se neko lice može angažovati kao asistent, kao i pitanje njihovog radno-pravnog statusa i finansiranja;
4. Da pokrene inicijativu za potpisivanje Protokola o postupanju koji utvrđuje obavezu i način stalne koordinacije i saradnje, uključujući i razmjenu podataka između svih institucija koje su nadležne za pružanje podrške djeci sa smetnjama u razvoju (i na lokalnom i na entitetskom nivou), a naročito između prvostepene stručne komisije za procjenu potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju (centra/službi za socijalni rad kao koordinatora ovih komisija) i stručnih opservacionih timova u školama;
5. Da donese pravilnik o načinu organizacije i finansiranju specijalnih škola,⁸⁰
6. Da izradi udžbenike za utvrđene posebne programe za učenike određene vrste i stepena ometenosti i omogući njihovu upotrebu u praksi;
7. Da utvrdi obaveznu kontinuiranu edukaciju nastavnog osoblja i to kako o izradi, tako i o praktičnoj realizaciji nastavnih planova i programa za djecu sa smetnjama u razvoju i to kroz redovne i obavezne programe, ali i kroz tematske seminare i treninge;
8. Da proširi propisani krug zanimanja koje mogu da pohađaju djeca sa smetnjama u razvoju,⁸¹ te da se odgovarajućim propisima otklone problemi koji su s tim u vezi u praksi prisutni,
9. Da preduzme konkretne aktivnosti da se u vaspitno-obrazovnim ustanovama što hitnije otklone arhitektonske barijere;
10. Da preduzme aktivnosti na kadrovskom i materijalnom osnaživanju osnovnih i srednjih škola koje pohađaju djeca sa smetnjama u razvoju, te omogući formiranje jednog stručnog tima za više srednjih škola;

⁷⁹ Preporuka Ombudsmana za djecu Ministarstvu prosvjete i kulture, broj: 889-2-I-41/15

⁸⁰ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 55, stav 3

⁸¹ Kao primjer: Pravilnik o nastavnom planu i programu za srednje škole za učenike s posebnim obrazovnim potrebama sa lakom mentalnom retardacijom.

11. Da preduzme potrebne mjere da se djeci sa umjerenom mentalnom retardacijom ponovo omogućí završetak četvog nivoa obrazovanja u mjestu prebivališta;
12. U cilju prevazilaženja predrasuda i jačanja svijesti da svako dijete ima jednaka prava i pristup u njihovom ostvarivanju, bez obzira na individualne razlike i poteškoće, sprovoditi stalnu edukaciju djece, ali i nastavnog osoblja kroz obavezne obrazovne planove i programe.

Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite⁸²

1. Da obezbijedi jednak pristup centara za socijalni rad - prvostepenih stručnih komisija za procjenu potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju u primjeni Pravilnika o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju, kako bi se izbjegli problemi u praksi, da jedan broj prvostepenih stručnih komisija, svojim nalazom i mišljenjem, kao pomoć i podršku djetetu između ostalog predlaže i angažovanje asistenta, dok u brojnim lokalnim zajednicama, nalazi to ne uključuju uz obrazloženje da pitanje asistenta u nastavi zakonom nije uređeno.

U lokalnim zajednicama u kojima se nalazom predlaže angažovanje asistenta u nastavi roditelji na tome insistiraju i pitaju da li djeca treba uopšte da idu na ocjenu stručne komisije, ako za rezultat neće imati podršku kako je to svojim nalazom utvrdio stručni tim. Nejednak pristup u primjeni propisa dovodi u pitanje ostvarivanje prava djece pod istim uslovima.

U skladu sa Zakonom o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, Ministarstvo prosvjete i kulture i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, pismeno će obavijesti Instituciju o preduzetim mjerama u roku od 30 dana.

Ombudsman za djecu
dr Nada Grahovac

⁸² Preporuka Ombudsmana za djecu Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite, broj: 889-2-I-42/15